Odrednice spremnosti mladih na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine

Peroš, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:505327

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

IVA PEROŠ

ODREDNICE SPREMNOSTI MLADIH NA SUDJELOVANJE U ORUŽANOJ OBRANI DOMOVINE

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

IVA PEROŠ

ODREDNICE SPREMNOSTI MLADIH NA SUDJELOVANJE U ORUŽANOJ OBRANI DOMOVINE

DIPLOMSKI RAD

Mentor: mr.sc. Zoran Komar

Zagreb, 2020.

Spremnost mladih na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine

Sažetak

Cilj provedenog istraživanja bio je istražiti stav uzorka mladih iz različitih dijelova Hrvatske o sudjelovanju u oružanoj obrani Hrvatske ukoliko bi bilo potrebe za njom. Istraživanje je ispitalo spoznajne odrednice stava kao što su povjerenje u institucije, politička orijentacija i stav o hrvatskim braniteljima te afektivne kao što su izraženost nacionalnog identiteta, važnost osobnih i socijalnih aspekata identiteta, nacionalizam, internacionalizam, religioznost i domoljublje. Cilj istraživanja također je bio dati uvid u to na koji način se mladi razlikuju u spomenutim varijablama s obzirom na regionalnu pripadnost i proživljene ratne traume u obitelji. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 345 ispitanika iz različitih dijelova Hrvatske, dobi između 18 i 30 godina. Instrumente u istraživanju čine upitnik socijalno-demografskih podataka, Skala opće izraženosti nacionalnog identiteta (Franc, Ivičić i Šakić, 2009), Upitnik aspekata identiteta (Franc, Ivičić i Šakić, 2006), Skala domoljublja (Franc, Ivičić i Šakić, 2009), Skala povjerenja u institucije (Europska studija vrednota, 2017), čestice samoprocjene religioznosti i političke orijentacije preuzete iz Pilarovog barometra hrvatskoga društva te čestica spremnosti na sudjelovanje u ratu preuzeta iz upitnika *World values survey*. Podaci su prikupljani *online* putem, tehnikom snježne grude. U istraživanju se o svom potencijalnom sudjelovanju u oružanoj obrani domovine 31% sudionika izjasnilo pozitivno, 51,3% negativno, dok 17,7% njih nije iskazalo jasan stav. Regresijskom analizom u koju su bile uključene afektivne odrednice stava objašnjeno je 43% varijance spremnosti na sudjelovanje u ratu. Značajnim odrednicama pokazali su se izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam, internacionalizam i važnost socijalnih aspekata identiteta. Regresijskom analizom u koju su bile uključene kognitivne odrednice stava objašnjeno je 35,1% varijance spremnosti na sudjelovanje u ratu, a značajnim odrednicama su se pokazali politička orijentacija, stav prema hrvatskim braniteljima i povjerenje u institucije. Roditeljsko sudjelovanje u ratu se u sklopu analize afektivnih odrednica pokazalo značajnim, dok se u analizi kognitivnih odrednica pokazalo neznačajnim prediktorom. Pronađena je značajna, no razmjerno niska korelacija između ratnih stradanja i regionalne pripadnosti s obzirom na pogođenost ratom, dok se korelacija između regionalne pripadnosti i ratnih stradanja te spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine nije pokazala statistički značajnom.

Ključne riječi: spremnost na sudjelovanje u ratu, domoljublje, aspekti identiteta, mladi

Factors affecting young people's willingness to fight for their country

Abstract

The aim of this study was to investigate Croatian youth's willingness to fight for their country. The research investigated cognitive (confidence in institutions, political orientation and attitude toward Croatian veterans) and affective (strength of national identity, the importance of personal and social identity, nationalism, internationalism, religiosity and patriotism) factors. Another aim of the study was to investigate differences in these dimensions considering personal experiences linked to Homeland war (war traumas in the family and the amount in which their home region was affected by the war). Participants in this research were 345 young people from different regions of Croatia. Participants were aged between 18-30. In order to investigate research goals, the following questionnaires were used: National Identity Strength Scale (Franc, Ivičić i Šakić, 2009), Aspects of Identity Questionnaire (Franc, Ivičić i Šakić, 2006), Patriotism Scale (Franc, Ivičić i Šakić, 2009), Confidence In Institutions Scale (European Values Study, 2017). Certain sociodemographic measures were used as well. Willingness to fight was measured through the questionnaire used in World Values Survey. Data was collected online by sharing posts on social media and by mail. Results showed that 31% of the participants are willing to fight for their country, 51,3% are not willing to fight and 17,7% of them gave neither positive nor negative answer. Regression analysis with affective factors included has accounted for 43% of the variance of willingness to fight. Strength of national identity, patriotism, nationalism, internationalism and the importance of social identity were statistically significant predictors, while religiosity and importance of personal identity were not statistically significant. Regression analysis with cognitive factors included has accounted for 35,1% of the variance of willingness to fight. Confidence in institutions, political orientation and attitude towards Croatian veterans were all statistically significant factors. Results also showed statistically significant, but weak correlation between war traumas in the family and the amount in which their home region was affected by war. However, there was no statistically significant correlation between these factors and willingness to defend the country.

Keywords: willingness to fight, patriotism, identity aspects, youth

Sadržaj

1. Uvod 1
1.1. Stavovi 5
1.1.1. Porijeklo stavova 5
1.1.2. Strukturalni pristup 6
1.1.3. Funkcionalni pristup 8
1.1.4. Osobine stava 9
1.1.5. Politički stavovi 10
1.2. Nalazi dosadašnjih istraživanja 12
2. Cilj i problemi istraživanja 17
2.1. Cilj istraživanja 17
2.2. Problemi istraživanja 17
3. Metoda 18
3.1. Sudionici 18
3.2. Instrumenti 19
3.3. Postupak 21
4. Rezultati 22
5. Rasprava 30
5.1. Metodološki nedostaci i preporuke 35
5.2. Implikacije – praktička primjena 36
6. Zaključak 37
7. Literatura 39

1. Uvod

U posljednjih nekoliko desetljeća većina društava na svijetu okreće se demokratskim vrijednostima i slobodama, a uvjeti života se poboljšavaju, što rezultira većim brojem životnih mogućnosti za pojedinca (Inglehart, Puranen i Welzel, 2015). Do 2010. godine svijet je, gledajući u cjelini, dosegao najviši stupanj prosperiteta u svojoj povijesti (Ridley, 2011). Usporedno s time, spremnost ljudi na sudjelovanje u ratu ima tendenciju opadanja (Inglehart i sur., 2015). Unatoč različitim ekonomskim krizama s kojima se zapadna društva periodično suočavaju, prosječna materijalna dobrobit ostaje na najvišim razinama zabilježenim kroz ljudsku povijest. To za posljedicu ima sve dulju očekivanu životnu dob, sve bolje obrazovanje i sve lakši pristup informacijama (Human Development Report, 2013). U periodu od 1970. do 2010. ove pozitivne promjene zabilježene su u svim dijelovima svijeta (Welzel, 2013). Ekonomski razvoj, viša razina opće sigurnosti i promjena društvenih vrijednosti pojedincu daju sve više slobode za življenje u skladu s njegovim željama i potrebama. Poboljšanje uvjeta života suvremenom je čovjeku pružilo brojne nove prilike za osobni rast i razvoj. Istovremeno, društvo postaje sve tolerantnije prema velikom rasponu različitosti među ljudima te pojedincu ostavlja sve više slobode za vlastite životne izbore. Sve navedeno utječe na percepciju vrijednosti života. Sa sve većim brojem mogućnosti koje život nudi i sve većom slobodom koju u društvu ima, pojedinac počinje više cijeniti život. Stremljenje ka življenju u skladu s vlastitim željama i potrebama ostavlja sve manje prostora za spremnost na žrtvovanje života (Inglehart i sur, 2015; Rutkauskas, 2018). Poboljšanje uvjeta života dovodi i do manje sklonosti nasilju pa su tako u posljednjih nekoliko desetljeća i prosvjedi sve manje popraćeni fizičkim nasiljem. Ne samo da je mirnih prosvjeda sve više, već su se pokazali i uspješnijima, postižući željene ciljeve češće nego oni koji su uključivali nasilje (Schock, 2013). Jedan od mogućih razloga za opadanje sklonosti nasilju diljem svijeta je širenje slobodnog tržišta i trgovinske razmjene između različitih zemalja, koje ovise o nenasilnim ljudskim transakcijama. Što su zemlje ekonomski ovisnije o robnoj razmjeni, to su manje sklone militarističkim tenzijama (Russet i Oneal, 2001). Također, potencijalno objašnjenje je i poboljšanje obrazovnih prilika i dostupnosti informacija, što omogućava ljudima da vide svijet i iz perspektive ljudi drugačijih od sebe. Posljedično, svjetonazorom ljudi počinju dominirati „prosvjetiteljske“ vrijednosti (Pinker, 2011). Društva diljem svijeta sve više usvajaju liberalne i emancipacijske vrijednosti te se sve veći naglasak stavlja na ljudska prava i slobode (Pegram, 2010). Za to vrijeme, spremnost na sudjelovanje u ratu je sve manja

(Inglehart i sur., 2015). Istraživanje Ingleharta i suradnika (2015) pokazalo je očekivanu korelaciju između prava na izbor (eng. *choice orientations*) i spremnosti na sudjelovanje u ratu. Ljudi iz zemalja više orijentiranih *pro-choice* vrijednostima pokazuju manju spremnost na sudjelovanje u ratu. To je uobičajeno za ekonomski i tehnološki razvijene zemlje ustrojene u skladu s načelima demokracije. Suprotno tome, kombinacija slabih *pro-choice* vrijednosti i visoke spremnosti na sudjelovanje u ratu tipična je za ekonomski i tehnološki slabije razvijene zemlje s manje razvijenim demokratskim sustavom ili njegovim potpunim odsustvom. U prilog tome govori i činjenica da se aktualni ratni sukobi događaju upravo u siromašnim zemljama i/ili onima s naglašenim demokratskim deficitom (npr. Sirija, Afganistan, Irak). U ovaj uzorak ne uklapaju se dvije zemlje koje, unatoč prevladavajućim *pro-choice* vrijednostima, pokazuju visoku spremnost na sudjelovanje u ratu, a to su Tajvan i Izrael. Njihova visoka razina spremnosti na sudjelovanje u ratu lako je objašnjiva objektivnom ugrozom od strane susjednih zemalja (Puranen, 2015). Osim objektivnih egzistencijalnih uvjeta u sadašnjosti, spremnost na sudjelovanje u ratu određena je i povijesnim iskustvima naroda. Tako je spremnost na sudjelovanje u ratu Njemačke, Italije i Japana, tri zemlje koje su doživjele teške poraze u Drugom svjetskom ratu, među najnižima u svijetu. Rezultati istraživanja koje su proveli Inglehart i suradnici (2015) pokazuju da je prosječna spremnost na sudjelovanje u ratu u ove tri zemlje još niža nego što to predviđa njihov liberalni, *pro-choice* svjetonazor. Japan, zemlja koja je kao žrtva dva atomska bombardiranja najteže stradala u Drugom svjetskom ratu, pokazuje uvjerljivo najmanju spremnost na sudjelovanje u potencijalnom novom ratu. U svih šest valova istraživanja *World Values Survey* koji obuhvaćaju period od 1981. do 2014. godine, u prosjeku se tek 15,7% Japanaca izjasnilo spremnima za sudjelovanje u ratu, što je daleko najmanje u odnosu na sve ostale ispitane nacije (Inglehart i sur., 2014). Nordijske zemlje (Danska, Švedska, Finska, Norveška, Island) također pokazuju odstupanje u odnosu na očekivanu vezu između razvijenosti zemlje, liberalnog svjetonazora i spremnosti na sudjelovanje u ratu. Unatoč tome što se radi o ekonomski i tehnološki naprednim zemljama s razvijenom demokracijom, njihovi stanovnici pokazuju neočekivano visoku spremnost na sudjelovanje u ratu. Ovo se može objasniti blizinom susjeda koji ne dijeli iste društvene vrijednosti, a kroz povijest pokazuje perzistirajuće teritorijalne pretenzije – nekad je to bio Sovjetski Savez, a danas Rusija (Inglehart i sur., 2015). Još jedno moguće objašnjenje nordijskog fenomena jest promjena u načinu shvaćanja dubljeg značenja borbe za svoju zemlju, koja se dogodila u vezi s promjenama uloge koju vojska ima u društvu. Švedski parlament je 2000. donio rezoluciju kojom uvodi novo shvaćanje u vezi s tim što znači braniti svoju zemlju – nekad je to značilo

braniti granice svoje države, a danas se ta borba može odvijati daleko od matične zemlje, s ciljem postizanja mira, stabilnosti i demokracije u turbulentnim dijelovima svijeta. Ostale nordijske zemlje pratile su primjer Švedske te se vojna služba počela smatrati djelovanjem koje za cilj ima međunarodnu pomoć, širenje demokracije i očuvanje globalnog mira (Puranen, 2015). Na primjeru navedenih zemalja možemo vidjeti značaj povijesnih iskustava i utjecaj koji ona imaju na formiranje kolektivne svijesti naroda. Rezultati istraživanja koje su proveli Liu i suradnici (2005) pokazali su da se ljudi promišljajući o povijesti najviše sjećaju ratova te da događaji povezani s ratom imaju krucijalni značaj u određivanju društvene predodžbe univerzalne povijesti. Ovi rezultati su potvrđeni i u recentnijoj studiji Liu i suradnika (2009). Od naročitog je značaja, stoga, proučavanje utjecaja prošlih ratnih iskustava, budući da oni čine okosnicu ljudske predodžbe o vlastitoj povijesti. Kolektivno pamćenje je kompleksan društveni proces u kojem grupa ili društvo konstruiraju svoj odnos prema prošlosti (Ijabs, 2015). Prema klasičnoj ideji kolektivnog pamćenja (Hobsbawm i Ranger, 1983) društvene predodžbe prošlih događaja imaju motivacijsku ulogu i utječu na kolektivno ponašanje. One opravdavaju djela članova grupe prema članovima druge grupe (Liu i Hilton, 2005) i utječu na kulturalne vrijednosti grupe (Páez i sur., 2008). Što su vrijednosti nekog društva više hijerarhijske, kolektivističke i materijalističke, to će ljudi imati pozitivniji stav prema prošlim i biti spremniji na sudjelovanje u budućim ratovima. S druge strane, društva koja su prigrlila individualizam, egalitarizam i postmaterijalističke vrijednosti imaju negativniju predodžbu o prošlim i budućim ratovima (Bobowik i sur., 2010). Povijesna iskustva kolektivnog nasilja i način na koji je država bila uključena u njih, dakle, indirektno utječu na stav prema budućem ratu, a ta veza posredovana je društvenom predodžbom o tim iskustvima. Predodžba i stav o prethodnim ratnim iskustvima naroda utječu na stav prema budućim ratovima, a time i na spremnost na sudjelovanje u njima (Bobowik i sur., 2014). Rezultati istraživanja koje su proveli Bobowik i suradnici (2014) pokazuju da ljudi iz zemalja koje su iz Drugog svjetskog rata izašle kao pobjednice imaju pozitivniju predodžbu o Drugom svjetskom ratu te ističu njegov doprinos pozitivnim promjenama u tijeku ljudske povijesti, kao što su širenje demokracije, tehnološki razvoj itd. S druge strane, kod stanovnika poraženih zemalja predodžbama o Drugom svjetskom ratu više dominiraju negativne atribucije pa ga češće doživljavaju kao globalnu katastrofu, nepravedan i nepotreban događaj u povijesti. Pozitivna društvena predodžba o Drugom svjetskom ratu povezana je s većom spremnošću na sudjelovanje u potencijalnom budućem ratu (Páez i sur., 2008; Bobowik i sur., 2014). Mladi iz zemalja pobjednica u Drugom svjetskom ratu pamte više informacija vezano uz ovaj povijesni događaj, imaju manje negativnu sliku o njemu u usporedbi s mladima iz

zemalja gubitnica i pokazuju više spremnosti na sudjelovanje u potencijalnom budućem ratu. Ova veza, međutim, nije pronađena kad su u pitanju drugi ratovi, npr. Prvi svjetski rat (Páez i sur., 2008). Ovakvi rezultati ukazuju na to da se radi o obliku vikarijskog transgeneracijskog učenja koje za cilj ima opravdavanje prošlog nasilja. Socijalna reprezentacija prošlih ratova kao pravednih, u kombinaciji s ratnim pobjedama doprinose održavanju kulture ratovanja (Bobowik i sur., 2010). To se postiže prenošenjem informacija usmenom predajom i putem masovnih medija, a utvrđuje se kroz ponavljajuće institucionalne forme oživljavanja sjećanja i odavanja počasti, kao što su npr. komemoracije (Páez i sur., 2008). Pobjeda zahtijeva opravdavajući narativ kako bi grupa, u ovom slučaju narod, mogla zadržati pozitivan socijalni identitet i sačuvati moral grupe (Bobowik i sur., 2014). Duži periodi mira doprinose smanjenju spremnosti na sudjelovanje u ratu i borbu za svoju zemlju, a s protokom vremena oni postaju sve vrjedniji očuvanja (Inglehart i sur., 2015). U uvjetima života koje obilježavaju sve veći prosperitet i dugoročnost, mir se čini kao prirodno stanje, vrjednije od bilo kakvog otvorenog sukoba (Rukauskas, 2018). Mlade generacije odrastaju uljuljkane u osjećaj egzistencijalne sigurnosti, uzimajući opstanak kao nešto što se podrazumijeva. Također, imaju manji osjećaj ugroze od strane stanovnika drugih zemalja, što smanjuje njihovu spremnost na sudjelovanje u ratu (Inglehart i sur., 2015).

Ipak, u nekim dijelovima svijeta još uvijek se odvijaju oružani sukobi koji nas podsjećaju na to kakvu razarajuću moć oni mogu imati. Sukobi na istoku Ukrajine iz 2014. pokazali su kako krhke naravi mir može biti čak i na samim granicama Europske unije. Upravo zbog toga, države moraju održavati određenu razinu spremnosti na obranu svog suvereniteta. Postoje dva važna oblika spremnosti države za moguće oružane sukobe. Prvi se odnosi na ono što je lako opažati i mjeriti, a to su materijalna ulaganja u vojsku, nabava opreme, različitih novih tehnologija i slično. Drugi oblik se odnosi na nešto suptilniju, ali nikako manje važnu dimenziju, a to je spremnost njenih stanovnika za sudjelovanje u potencijalnim sukobima i obrani države ukoliko dođe do potrebe za tim (Rutkauskas, 2018). Upravo je psihološka spremnost naroda odigrala ključnu ulogu u ranim fazama konflikta u Ukrajini, pokazujući od kakvog je vitalnog značaja stav društva o sudjelovanju u ratu (Dykyi, 2016). Prema Gallupovom istraživanju, stopa spremnosti na sudjelovanje u ratu najniža je u zemljama Zapadne Europe, a najviša u zemljama Bliskog Istoka i sjeverne Afrike (WIN/Gallup, 2015). Hrvatska nije sudjelovala u anketi koju je 2015. provelo međunarodno udruženje WIN/Gallup, ali neke druge zemlje regije jesu. Rezultati ankete pokazali su da je najviša razina spremnosti na sudjelovanje u ratu u zemljama koje su se osamostalile nakon

raspada Jugoslavije u Republici Kosovo (58%) i Bosni i Hercegovini (55%), zatim u Srbiji (46%), a najniža u Sjevernoj Makedoniji (38%).

Zašto ljudi uopće idu u rat? Je li racionalno svjesno se izlagati riziku i biti spreman žrtvovati svoj život za domovinu? Što određuje stav pojedinca o ovom pitanju?

1.1. Stavovi

Definiranje stava jedno je od ključnih pitanja u psihologiji. Većina socijalnih psihologa stav definira kao vrednovanje ljudi, objekata ili ideja (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Eagly i Chaiken (1993) određuju stav kao psihološku tendenciju vrednovanja nekog objekta s određenim stupnjem odobravanja ili neodobravanja. Osim na ovaj, stav je definiran i na brojne druge načine, pri čemu postoji suglasje da je njegov temeljni aspekt dimenzija evaluacije (Olson i Zanna, 1993; Petty, Wegener i Fabrigar, 1997). Stavovi se izjednačavaju s vrednovanjima zato što se sastoje od pozitivnih ili negativnih reakcija na neku pojavu (Aronson i sur., 2005). Stav utječe na ponašanje prema objektu s kojim je povezan te određuje hoće li ono biti blagonaklono ili ne (Allport, 1935). Razne vrste stavova možemo kategorizirati s obzirom na objekt na koji se stav odnosi. U tom smislu stavovi se najčešće dijele na osobne i socijalne. Osobni stavovi su oni koji su karakteristični samo za određene pojedince, a odnose se na objekte i pojave iz intimnog kruga tog pojedinca te nisu od značaja za širu društvenu zajednicu. To su stavovi prema ljudima iz našeg života, prema određenim predmetima, aktivnostima i slično. Socijalni stavovi su stavovi koji su zajednički većem broju ljudi i/ili društvu u cjelini. To mogu biti stavovi prema pojedinim nacijama, religiji, političkim pojavama itd. (Aronson i sur., 2005).

1.1.1. Porijeklo stavova

Tesser (1993) smatra da genetsko nasljeđe igra važnu ulogu u formiranju nekih stavova. U svojim istraživanjima Tesser je dokazao da stavovi za koje se smatra da imaju visok heredibilitet imaju veću pobudljivost, odnosno veću brzinu izražavanja u odnosu na druge stavove. Također, sličnost u stavovima za koje se smatra da su djelomično određeni nasljeđem povezana je s većim simpatijama među strancima koji dijele te stavove. U istraživanjima biološke osnove stavova proučavani su stavovi blizanaca. Rezultati ovih istraživanja pokazali su da prema nekim objektima kao što su vježbanje, čitanje knjiga, smrtna kazna ili pravo na pobačaj jednojajčani blizanci imaju sličnije stavove u odnosu na dvojajčane blizance ili braću i sestre koji nisu blizanci (Olson, Vernon, Harris i Jang, 2001; Huppertz i

sur., 2013). U tumačenju ovih nalaza, međutim, treba biti oprezan. Kad govorimo o funkciji koju naše genetsko ustrojstvo ima u formiranju stavova, ne misli se na konkretne gene koji ih određuju (npr. gen za sviđanje određene vrste glazbe), već je riječ o neizravnom utjecaju. Tesser (1993) sugerira da je veza između gena i stavova posredovana utjecajem dispozicija kao što su temperament i ličnost, koje su izravno povezane s genetskim nasljeđem. Genetske i biokemijske komponente nekih obilježja ličnosti, kao što su društvenost, neuroticizam ili traženje uzbuđenja utječu na veliki raspon stavova. Tako društvenost utječe na stavove o upoznavanju novih ljudi, neuroticizam na stavove o alkoholu, a traženje uzbuđenja na stavove prema ekstremnim sportovima (Olson i sur., 2001). Tesser (1993) zaključuje da su naslijeđeni stavovi snažniji, odnosno veće pobudljivosti i otporniji na promjene. Potencijalni razlog ovome može biti biološka osnova koja promjenu stava čini neugodnom te aktivira obrambene mehanizme psihe s ciljem zaštite stava. Međutim, čak i ako postoji genetska osnova stavova, socijalna iskustva sasvim sigurno igraju veliku ulogu u njihovom nastanku (Aronson i sur., 2005). Socijalni psiholozi su istražujući temu stavova razvili dva osnovna pristupa: strukturalni i funkcionalni.

1.1.2. Strukturalni pristup

Strukturalni pristup usmjeren je na davanje odgovora na pitanja o organizaciji stavova i njihovom sadržaju. Stavovi se sastoje od tri komponente: spoznajne (kognitivne), emocionalne (afektivne) i ponašajne (konativne/bihevioralne) (Aronson i sur., 2005). Ovaj model strukture stava naziva se i ABC model (engleski – *affect, behavior, cognition*). Važno je, međutim, naglasiti da unatoč tome što se svaki stav sastoji od ove tri komponente, nisu svi zasnovani na jednak način. Stavovi mogu biti dominantno zasnovani na afektivnim informacijama (kao u primjerima klasičnog i operantnog uvjetovanja), kognitivnim informacijama (primjeri stavova zasnovanih na znanju i svjesnim evaluacijama) ili bihevioralnim informacijama (primjeri stavova utemeljenih na samopercepciji ponašanja) (Zanna i Rempel, 1988). Nadalje, stavovi utječu na tip odgovora na neki podražaj pa tako razlikujemo afektivne odgovore (npr. sviđanje objekta), kognitivne odgovore (npr. pridavanje atribucija objektu) i bihevioralne odgovore (npr. radnje usmjerene prema objektu) (Eagly i Chaiken, 1993).

Emocionalno zasnovani stavovi zasnivaju se više na emocijama i vrijednostima nego na objektivnoj analizi prednosti i nedostataka (Zanna i Rempel, 1988). Emocionalno zasnovani stavovi svoj izvor mogu imati u sustavu vrijednosti kao što su religiozna i moralna uvjerenja (Aronson i sur., 2005). Takvi stavovi više imaju funkciju izražavanja i potvrđivanja

temeljnog sustava vrijednosti nego odražavanja točne slike svijeta (Katz, 1960). Oni mogu biti rezultat osjetilnih ili estetskih reakcija, kao što je sviđanje nekog okusa ili divljenje određenoj slici. Još jedan mogući izvor emocionalno zasnovanih stavova može biti klasično ili operantno uvjetovanje (Aronson i sur., 2005). Emocionalno zasnovani stavovi, dakle, mogu imati različite izvore, ali grupiraju se u jednu skupinu zbog toga što su im zajednička ključna obilježja:

- nisu rezultat racionalnog razmatranja pitanja;
- njima ne upravlja logika (uvjeravajući argumenti rijetko mijenjaju emocionalno zasnovan stav);
- često su vezani uz vrijednosti tako da pokušaji mijenjanja takvih stavova ugrožavaju sustav vrijednosti pojedinca (Smith, Bruner i White, 1956).

Spoznajno zasnovani stavovi su stavovi koji se primarno zasnivaju na vjerovanjima o obilježjima objekta stava. Funkcija spoznajno zasnovanih stavova je klasificiranje prednosti i nedostataka objekta stava kako bismo odlučili je li taj objekt vrijedan našeg truda (Aronson i sur., 2005).

Stavovi zasnovani na ponašanju ne proizlaze iz osjećaja ili mišljenja, već iz vlastitog ponašanja prema objektu stava (Aronson i sur., 2005). Prema Bemovoj teoriji samopercepcije (1972) jedan od načina na koji ljudi formiraju stavove jeste opažajući svoje ponašanje i izvlačeći zaključke iz toga. Prema ovoj teoriji, mi učimo i donosimo zaključke o sebi na isti način na koji učimo i donosimo zaključke o drugima – opažanjem. Bem (1972) navodi primjer koji glasi „Ako jedem crni kruh, sigurno ga i volim.“ Prvi postulat teorije samopercepcije glasi da ljudi djelomično stječu saznanja o svojim stavovima, emocijama i ostalim unutarnjim stanjima donoseći zaključke na osnovi promatranja vlastitog ponašanja i/ili okolnosti u kojima se to ponašanje događa. Drugi postulat ove teorije glasi da postoji djelomična istovjetnost između samopercepcije i percepcije drugih ljudi. U slučajevima kad osoba ne posjeduje jasan stav prema nekom objektu, promatranje ponašanja može biti dobar vodič za zaključivanje o stavu. Bez jasnog unutarnjeg doživljaja, osoba je u sličnoj poziciji kao vanjski promatrač koji se mora oslanjati na promatranje vanjskih znakova kako bi zaključivao o unutarnjim stanjima osobe koju promatra (Bem, 1972). Ova teorija ne može se primijeniti u slučajevima kad pojedinac već ima snažan i jasno formiran stav. U skladu s time

možemo zaključiti da ova teorija može biti korisna u razumijevanju formiranja stava, ali ne u objašnjenju promjene stava (Pennington, 1997).

1.1.3. Funkcionalni pristup

Ključno pitanje u funkcionalnom pristupu istraživanja stavova je funkcija koju pojedini stav ima za ličnost pojedinca. Ovo pitanje ulazi u područje motivacije, problema uzroka i svrhe usvajanja i mijenjanja stavova. Prema funkcionalnom pristupu, stavovi se povezuju s osobinama ličnosti i njihovim odnosom sa socijalnom okolinom (Šiber, 1973). Prema funkcionalnoj teoriji stavova, stavovi se razlikuju po svojim funkcijama kojima unapređuju dobrobit pojedinca. Ove funkcije razlikuju se prema motivacijskoj podlozi, a Katz (1960) ih dijeli u četiri kategorije:

1. Instrumentalna ili funkcija prilagodbe zasniva se na spoznaji da je ljudsko djelovanje određeno težnjom za postizanjem ugode, a izbjegavanjem nelagode. Tijekom perioda djetinjstva ljudi formiraju stavove o objektima ili pojavama s obzirom na to kakvim odgovorom okoline su popraćeni. Tako djeca stvaraju pozitivne stavove o objektima ili pojavama koje dovode do zadovoljstva, a negativne prema onima koji dovode do neugode. Kako bi se prilagodio, bio prihvaćen i poštovan, pojedinac uči usvajati ona mišljenja koja imaju njegovi roditelji i prijatelji.

2. Funkcija obrane ega koja služi da bi se pojedinac zaštitio od spoznaje nekih neugodnih istina o sebi ili svojoj okolini koje bi mogle povrijediti njegovu ličnost. Obrambeni mehanizmi proizlaze iz unutarnjih konflikta i nesigurnosti koje proizlaze iz njih. Vlastiti osjećaj inferiornosti može se kompenzirati negativnim stavovima prema nekim manjinskim grupama (Šiber, 1973). Obrambeni mehanizmi mogu biti adaptivni u smislu privremenog ublažavanja konflikta i spašavanja pojedinca od potpune dekompenzacije. U drugom smislu, međutim, oni i nisu tako adaptivni zbog toga što ometaju potpunu socijalnu prilagodbu pojedinca i postizanje zadovoljavajuće razine psihološke dobrobiti. Obrambeni mehanizmi utječu na selektivno percipiranje okoline, tako da pojedinac o sebi i drugima saznaje samo određene činjenice. Ovakva selektivnost omogućava zadržavanje unutarnje ravnoteže i izbjegavanje konflikta.

3. Vrijednosno-izražajna funkcija odnosi se na zadovoljstvo koje pojedinac doživljava izražavajući stavove koji su u skladu s njegovim vrijednostima i predodžbom koju ima o sebi. Ova funkcija stava ne odnosi se toliko na dobivanje priznanja izvana koliko na

utvrđivanje vlastitog identiteta i potvrđivanje postojeće slike o sebi. Tu se najčešće radi o stavovima koji su stečeni u djetinjstvu na osnovi identifikacije s roditeljima ili drugim važnim osobama. Ovi stavovi se internaliziraju i postaju dio ličnosti, a najčešće se radi o ideološkim orijentacijama, religijskim stavovima, domoljublju i društvenim vrijednostima. Izražavajući ove stavove, pojedinac izražava sebe i utvrđuje doživljaj svog osobnog „ja“.

4. Spoznajna funkcija zasniva se na potrebi pojedinca da razumije svoju okolinu i dodijeli joj određenu strukturu. Ona se odnosi na težnju čovjeka za davanjem značenja svijetu koji ga okružuje i nastojanje za njegovim boljim razumijevanjem. Time stavovi stvaraju okvir za cjelovit doživljaj svijeta u kojem su znanje i iskustvo stabilni i integrirani. Ova potreba, međutim, nije želja za znanjem, već težnja da se već usvojene činjenice organiziraju unutar nekog okvira koji je najčešće određen normama kulture u kojoj pojedinac živi (Katz, 1960). Prema Lippmannu (1922; str. 63), naši postojeći stereotipi su „manje ili više konzistentne slike svijeta prema kojima se prilagođavaju naše navike, ukusi, kapaciteti, utjehe i nade. One možda nisu potpuna slika svijeta, ali su slika mogućeg svijeta kojem smo mi prilagođeni.“

1.1.4. Osobine stava

Stavovi se ne razlikuju samo po tome imaju li emocionalnu, spoznajnu ili ponašajnu osnovu, već i po svojim osobinama (Aronson i sur., 2005). Osobine stava utječu na način na koji se procesiraju informacije vezane uz objekt stava, otpornost na persuazivne poruke i na mogućnost predviđanja ponašanja (Olson i Zanna, 1993). Ove osobine su: pobudljivost, snaga i ambivalentnost.

Pobudljivost stava odnosi se na snagu asocijacije između objekta stava i vrednovanja objekta, a mjeri se brzinom izjašnjavanja o nekom pitanju ili objektu (Aronson i sur., 2005). Kad je asocijacija između objekta stava i evaluacije snažna, prisutnost objekta automatski aktivira evaluaciju. Što je veća pobudljivost to je vjerojatnije da će stav utjecati na interpretaciju informacija povezanih s objektom stava i usmjeriti ponašanje u smjeru koji je u skladu sa stavom (Fazio, 1990).

Snaga stava. Snažni stavovi predstavljaju važan temelj identiteta, otporni su na pokušaje mijenjanja i na brojne načine utječu na percepciju i ponašanje (Olson i Zanna,

1993). Postoje brojna gledišta o tome što određuje snagu stava. Tesser (1993) smatra da je za snagu stava ključno u kojoj mjeri je genetski određen – što je stav u većoj mjeri određen naslijeđem, to će biti snažniji. Drugi autori pak smatraju da je za snagu stava ključno koliko nam je stav važan ili koliko znamo o određenoj temi (Aronson i sur, 2005). Rezultati istraživanja koje je proveo Krosnick (1989) pokazali su da ljudi brže iskazuju stav o temama koje smatraju važnima, dok im za one koje procjenjuju kao manje važne treba više vremena. Ovo ukazuje na povezanost između snage stava i njegove pobudljivosti. Unatoč nekim razlikama u mišljenjima o tome što određuje snagu stava, među različitim autorima koji su istraživali ovo područje postoji suglasnost oko dvije važne stvari: dobar način za mjerenje snage stava je utvrđivanje njegove pobudljivosti. Što je stav snažniji, to je otporniji na promjene (Aronson i sur., 2005).

Ambivalentnost stava podrazumijeva istovremeno prisustvo pozitivne i negativne evaluacije nekog objekta stava. Što su pozitivne i negativne evaluacije snažnije i što je između njih veća jednakost, to je stav ambivalentniji (Olson i Zanna, 1993).

1.1.5. Politički stavovi

Politička opredjeljenja čovjeka nerazdvojna su od njegove ličnosti u cjelini. Ličnost ne predstavlja samo zbroj čovjekovih specifičnih reakcija već cjelovit sustav stavova čiji se svaki element može razumjeti samo u kontekstu cijelog sustava. Politički stavovi pojedinca reflektiraju karakteristične načine njegove prilagodbe životu (Allport, 1929).

Politički stavovi su stavovi koji su zajednički većem broju ljudi i odnose se na objekte i pojave koji su zanimljivi i/ili značajni za društvo u cjelini. Na osnovi toga političke stavove možemo svrstati u red socijalnih stavova. Oni se formiraju od ranog djetinjstva kroz interakciju pojedinca i njegove socijalne okoline. Kroz proces socijalizacije preuzimaju se od roditelja i ostalih autoriteta. Politička orijentacija formira se prije nego što pojedinac razvije kapacitet za njeno dublje razumijevanje, putem mehanizama klasičnog i operantnog uvjetovanja. Dobar primjer tog mehanizma mogu biti religioznost ili rasne predrasude. Neutralan podražaj (politički stav) počinje se pojavljivati zajedno s intenzivno vrednovanim podražajem (roditelj) te se posljedično počne vrednovati na isti način. Proces operantnog uvjetovanja počinje s neposrednim nagrađivanjem ili kažnjavanjem (npr. reakcija roditelja na ponašanje djeteta prema pripadnicima druge rase), a kasnije poprima složenije spoznajne oblike stjecanja ugode i izbjegavanja neugode (Šiber, 1973). Ljudi od djetinjstva usvajaju naučene afektivne odgovore na određene simbole kao što su zastava, predsjednik,

stigmatizirane rasne skupine, političke stranke i slično. Ovi odgovori naučeni u formativnim godinama nazivaju se predispozicijama i u određenoj mjeri se zadržavaju i tijekom odraslog života, a predstavljaju izvor snažnog utjecaja na stavove prema različitim političkim pitanjima. Pojavljivanje tih simbola u okolini odraslog pojedinca aktivira predispozicije koje potom utječu na stavove prema tim simbolima (Sears i Funk, 1991). Drugim riječima, prezentiranje određenih simbola automatski aktivira relevantne i dostupne društvene konstrukte (Bargh, 1989). Ovo rano učenje stvara predispozicije za kasnije razvijene društvene vrijednosti, izraženost nacionalnog identiteta, rasne predrasude, nacionalizam, identifikaciju s određenom strankom i slično. Stavovi tako mogu reflektirati prethodno uvjetovane odgovore na određene simbole (Sears i Funk, 1991). Politički stavovi, dakle, prvotno nastaju kao afektivno zasnovani stavovi.

Politički stavovi osiguravaju stalan odnos pojedinca prema političkim zbivanjima. Jednom formirani, oni osiromašuju taj odnos, ali omogućavaju izbjegavanje psihološke napetosti. Doživljaj politike kroz prizmu postojećih stavova predstavlja uravnotežen i predvidljiv proces. Kad su politički stavovi jednom formirani, oni djeluju u obliku iskrivljavanja i selektiranja objektivnih činjenica te traženja grupne podrške za vlastita uvjerenja. Činjenice se interpretiraju na načine koji održavaju postojeću ravnotežu te postajemo usmjereniji na to tko priča nego što priča. Takvim selektivnim pristupom ograničavamo primanje, pamćenje i interpretaciju informacija na okvire postojeće slike svijeta (Šiber, 1973).

Kad političke stavove promatramo kroz prizmu funkcionalne teorije stavova, uočavamo da oni imaju sve četiri uloge. Instrumentalna uloga političkih stavova odnosi se na stavove kao sredstvo postizanja određenog cilja. Pojedinac koji se nalazi u depriviranom socijalnom položaju imat će pozitivan stav prema političkim rješenjima koja obećavaju promjenu tog položaja. Oni služe i kao sredstvo prilagodbe socijalnoj grupi, omogućavajući pojedincu da bude prihvaćen i poštovan. Politički stavovi nerijetko imaju i funkciju obrambenog mehanizma ličnosti, nastaju kao rezultat frustracija, a svoj izraz nalaze u predrasudama. Primjer takvog političkog stava je često nacionalizam, gdje se frustracije rješavaju mehanizmima racionalizacije i projekcije. Važan dio vrijednosnog sustava pojedinca predstavljaju upravo politički stavovi. Izražavajući ih, pojedinac izražava sebe i doživljaj svog mjesta i uloge u političkom kontekstu. Spoznajna funkcija političkih stavova ogleda se u njihovoj ulozi u procesu sistematiziranja znanja o politici, omogućavajući pojedincu da političke pojave prati, predviđa i u njima sudjeluje (Šiber, 1973).

Socijalni stavovi uključuju uzorke ponašanja, skup tendencija i predispozicije za specifičnu vrstu reakcije na različite izazove okoline. Oni nastaju kao rezultat socijalnog iskustva i rezultiraju specifičnim načinom prilagodbe na određene socijalne situacije (Droba, 1934). Jedan takav stav je i stav o sudjelovanju u ratu. Promatrano kroz klasični tripartitni model stava, namjera da se izvede određeno ponašanje, u ovom slučaju sudjeluje u oružanoj obrani domovine, odražava konativnu komponentu stava. Pored utjecaja afektivnih i kognitivnih odrednica, u istraživanju ovog stava u obzir treba uzeti i kontekstualnu specifičnost Republike Hrvatske kao zemlje koja je u svojoj nedavnoj prošlosti doživjela rat u kojem su neke regije stradale značajno više od drugih.

1. 2. Nalazi dosadašnjih istraživanja

Obuhvatnijim istraživanjima psiho-socijalnih posljedica Domovinskog rata u Hrvatskoj bavila se tek nekolicina domaćih autora, pri čemu svakako vrijedi izdvojiti opsežnu empirijsku studiju Instituta Ivo Pilar o potrebama i kvaliteti življenja hrvatskih branitelja, članova njihovih obitelji i ratnih stradalnika (Brajša Žganec i sur., 2018) – valja naglasiti da se još uvijek raspolaže tek s preliminarnim rezultatima ovog istraživanja. Ova malobrojna istraživanja većinom su se bavila braniteljskom populacijom. Pritom, stavovi mladih o Domovinskom ratu i način na koji oni utječu na njihova razmišljanja o drugim aspektima života još uvijek su neistraženo područje. Može se pretpostaviti da bi stav mladih u Hrvatskoj o njihovoj spremnosti na sudjelovanje u ratu mogao biti posredovan nizom čimbenika koji su se pokazali relevantnima u istraživanjima stranih autora. To su: spol, stupanj obrazovanja, stupanj obrazovanja roditelja, religioznost, politička orijentacija, domoljublje, povjerenje u institucije te izraženost osobnih i socijalnih aspekata identiteta.

Spol

Žene uobičajeno pokazuju manju spremnost na sudjelovanje u ratu od muškaraca (Torgler, 2003; Anderson, Getmansky i Hirsch-Hoefler, 2010; Inglehart i sur., 2015; Puranen, 2015). Ovo može biti objašnjeno tradicionalnim rodnim ulogama (Torgler, 2003), ali i činjenicom da su muškarci skloniji osjećajima nacionalnog ponosa te češće imaju patrijarhalne i konzervativne vrijednosti (Smith i Jarkko, 1998).

Stupanj obrazovanja i stupanj obrazovanja roditelja

Ljudi višeg stupnja obrazovanja skloniji su postmaterijalističkim i kozmopolitskim idejama prema kojima se ne pridaje značaj državnim i nacionalnim granicama niti se u nacionalnim specifičnostima i osobinama prepoznaje nešto što treba naročito poštivati. Oni su stoga manje skloni izražavanju nacionalnih osjećaja (Dogan, 1998). Negativna povezanost obrazovanja i nacionalizma pokazala se i u istraživanju koji su proveli Čorkalo i Kamenov (1999). Budući da vrijednosti usvojene od roditelja u djetinjstvu imaju utjecaj i na vrijednosti u odraslom životu (Sears i Funk, 1991), izvjesno je da postoji određena povezanost između stupnja obrazovanja roditelja i razvoja svjetonazora kod djeteta. Istraživanje koje su provele Križanec i Čorkalo Biruški (2009) pokazalo je da je stupanj obrazovanosti oca prediktor nacionalističkih stavova, na način da niže obrazovanje oca podrazumijeva izraženije nacionalističke stavove sudionika.

Ratne traume u obitelji

Ratna stradanja predstavljaju značajan prediktor domoljublja i izraženosti nacionalnog identiteta, čak i nakon kontrole sociodemografskih varijabli (Ferić, 2000; Franc, Ivičić i Šakić, 2009). Može se pretpostaviti da ljudi koji su u ratu bili više izloženi stradanjima, više cijene slobodnu i neovisnu državu, što rezultira većom izraženosti nacionalnog identiteta. Također, moguće je primijeniti i postavke Festingerove teorije kognitivne disonance prema kojima veća ulaganja (ratna stradanja) rezultiraju većom privlačnošću cilja (izraženiji nacionalni identitet ili veći nacionalni ponos) (Franc i sur., 2009).

Regionalna pripadnost

Ratne okolnosti devedesetih godina nisu u jednakoj mjeri pogodile različite regije Republike Hrvatske. Tako su područja poput Slavonije, Dalmacije, Banovine, Dubrovnika i okolice te Like značajno više stradala u Domovinskom ratu u odnosu na Međimurje, Istru i Primorsko-goransku županiju. Razložno je, stoga, očekivati različitu senzibiliziranost stanovništva pojedinih hrvatskih regija prema Domovinskom ratu te različite razine (ne)spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani zemlje.

Religioznost

Neka istraživanja pokazala su da je spremnost na sudjelovanje u ratu veća kod ljudi koji su religiozniji te u čijim životima religija ima važnu ulogu (Bobowik i sur., 2010;

Anderson i sur., 2010; Rutkauskas, 2018). Religioznost je povezana s izraženijim nacionalnim identitetom, desnom političkom orijentacijom, domoljubljem te kolektivističkim i hijerarhijskim vrijednostima (Bobowik i sur., 2010). Također, veće pridavanje važnosti vjeri povezano je s izraženijim nacionalizmom (Čorkalo i Kamenov, 1999; Križanec i Čorkalo Biruški, 2009).

Politička orijentacija

Politička ljevica tradicionalno pokazuje veći stupanj kritičnosti prema ratu (Torgler, 2003). Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da će pojedinci koji se više poistovjećuju s desnim političkim spektrom u pravilu pokazivati veću razinu spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Anderson i sur., 2010; Bobowik i sur, 2010; Rutkauskas, 2018). Desna politička orijentacija također je povezana s izraženijim nacionalizmom (Križanec i Čorkalo Biruški, 2009), religioznošću (Bobowik i sur., 2010), većom važnosti socijalnih aspekata identiteta i većim ratnim stradanjima u obitelji (Franc i sur., 2009).

Izraženost nacionalnog identiteta

Nacionalni identitet podrazumijeva simboličko-kognitivnu i emocionalnu vezanost građana uz njihovu državu, a najčešće se definira kao svijest o pripadnosti određenoj nacionalnoj skupini koja uključuje i postojanje zajedničkih vjerovanja, vrijednosti i ciljeva (Ferić, 2000). Prema istraživanju koje su proveli Franc i suradnici (2009) veća izraženost nacionalnog identiteta bila je povezana s većom važnosti socijalnih aspekata identiteta, desnom političkom orijentacijom i većim ratnim stradanjima.

Domoljublje/nacionalizam/internacionalizam

Domoljublje predstavlja pozitivnu privrženost i emocionalnu vezanost za vlastitu naciju (Franc i sur, 2009). Ono se pokazalo kao jedan od najvažnijih prediktora spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Bobowik i sur., 2010; Inglehart i sur., 2015; Puranen, 2015). Pojedinci s izraženijim domoljubljem najčešće se u politici svrstavaju desno te pokazuju veću spremnost na sudjelovanje u ratu od onih s manje izraženim nacionalnim ponosom (Rutkauskas, 2018). U okviru teorije socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1986) domoljublje se može shvatiti kao dio pozitivnog vrednovanja svoje grupe (Franc i sur., 2009). Nacionalizam, s druge strane, podrazumijeva međugrupno razlikovanje i vjerovanje u nadmoć svoje grupe u odnosu na druge (Mummendey, Klink i Brown, 2001; Karasawa, 2002). Prema istraživanju Franc i sur. (2009) izraženiji nacionalizam karakterističniji je za građane niže

naobrazbe i desne političke orijentacije koji pridaju veći značaj religiji i veću važnost socijalnom identitetu. Istraživanje je također pokazalo relativnu nezavisnost domoljublja i nacionalizma, što znači da pojedinac može imati izraženo i domoljublje i nacionalizam, ili jedno više a drugo manje, odnosno ne mora imati nijedno. I domoljublje i nacionalizam su pozitivno povezani s izraženošću nacionalnog identiteta.[1]

Internacionalizam se odnosi na kozmopolitske vrijednosti i spremnost na suradnju s drugim zemljama (Karasawa, 2002). Kozmopolitske vrijednosti podrazumijevaju uvjerenja da su univerzalne vrijednosti od većeg značaja u odnosu na osobne. Prema tome, nacije postoje radi dobrobiti ljudi, a ne obrnuto. Kozmopolitizam daje veći prioritet interesima ukupnog čovječanstva nego pojedinačne nacije (Audi, 2009). Internacionalizam je povezan s lijevim političkim uvjerenjima te je karakterističniji za žene (Križanec i Čorkalo Biruški, 2009).

Važnost osobnih i socijalnih aspekata identiteta

Socijalni identitet odnosi se na dio pojma o sebi koji proizlazi iz svijesti o pripadnosti određenoj socijalnoj grupi (ili grupama), ali i iz emocionalnog značaja koje za njega ta pripadnost ima (Tajfel, 1981). Socijalni identitet podrazumijeva socijalnu kategorizaciju sebe i drugih koja je definirana u terminima sličnosti koje dijele članovi jedne grupe u odnosu na članove druge socijalne grupe (Šakić, Franc i Ivičić, 2006). Činjenica da se ljudi identificiraju sa svojim socijalnim grupama ima veliki značaj u objašnjenju različitih unutargrupnih i međugrupnih pojava, kao što su npr. sukobi među različitim narodima (Huić, 2004).

Za razliku od socijalnog identiteta koji se odnosi na pojam o sebi stvoren na temelju pripadnosti određenoj grupi, individualni pojam o sebi zasnovan je na individualnim osobinama i osobnim postignućima (Tajfel i Turner, 1986). Osobni identitet se stoga odnosi na samo-kategorizaciju kojom se pojedinac definira kao individua u terminima individualnih razlika koje postoje između njega i drugih osoba (Šakić i sur., 2006).

Premda je ljudski identitet zasnovan i na osobnim i na socijalnim aspektima, pojedinci i grupe mogu se razlikovati po važnosti koju u stvaranju slike o sebi pridaju svakom od tih aspekata. Kad socijalni identitet postane izraženiji od osobnog, ljudi se manje opažaju kao jedinstvene jedinke, a više kao predstavnici skupine kojoj pripadaju. Ta pojava se naziva depersonalizacija i ona se, prema teoriji samokategorizacije, nalazi u osnovi svih grupnih fenomena (Brewer i Brown, 1998). Ukoliko u nekoj zajednici dominiraju pojedinci s

[1] Autori su o domoljublju i nacionalizmu govorili u terminima kritičkog i nekritičkog domoljublja.

razvijenijim socijalnim nego osobnim identitetom, odnosno jačim doživljajem kolektivnog „mi“ nego osobnog „ja“, onda možemo reći da se radi o kolektivističkoj kulturi. Nasuprot tome su individualističke kulture, koje karakterizira veća zastupljenost pojedinaca s razvijenijim osobnim identitetom (Šakić, 2001).

Kolektivističke vrijednosti povezane su s izraženijom religioznošću i nacionalizmom, a kolektivistička društva sklonija su pozitivnijem vrednovanju prošlih ratnih iskustava i većoj spremnosti na sudjelovanje u novima (Bobowik i sur., 2010). Za očekivati je stoga da veća izraženost osobnih aspekata identiteta ide pod ruku s individualističkim vrijednostima i manjim značajem koji se pridaje grupi, a posljedično i manjoj motivaciji za vlastito žrtvovanje radi nje. Važnost socijalnih aspekata identiteta pokazala se kao značajan prediktor izraženosti nacionalnog identiteta (Franc i sur., 2009), pa se može očekivati da bi veći značaj socijalne identifikacije u razvoju slike o sebi mogao imati utjecaj na povećanu spremnost na sudjelovanje u ratu.

Povjerenje u institucije

Povjerenje u vojsku dosad se pokazalo kao važan prediktor spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Anderson i sur., 2010; Inglehart i sur., 2015; Puranen, 2015; Rutkauskas, 2018). Ukoliko pojedinac vidi vojsku kao časnu i vrijednu instituciju, veća je vjerojatnost da će biti voljan biti njenim pripadnikom i sudjelovati u ratu. Povjerenje u vojsku može biti povezano s vjerovanjem u učinkovitost koju bi vojska imala u slučaju rata. Više povjerenje u vojsku može smanjiti razinu brige vezanu uz rizik u ratu te povećati spremnost na suradnju. Kvaliteta vojske kao institucije ovisi ne samo o propisanim normama i pravilima, već i o stupnju u kojem su ljudi internalizirali te norme i pravila te o značaju koji vojska ima (Torgler, 2003). Povjerenje u vladu je manifestacija pojedinčevog zadovoljstva vladom te se također pokazalo kao značajan prediktor spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Anderson i sur., 2010; Rutkauskas, 2018). Potezi vlade koji se procjenjuju kao pošteni i pravedni povećavaju povjerenje u vladu, a time i spremnost naroda da djeluje u skladu s njenim namjerama i političkim odlukama. Ukoliko ljudi vjeruju vladi, bit će manje skeptični oko vladine odluke o sudjelovanju u ratu te spremniji dati svoj doprinos u borbi (Torgler, 2003).

Stavovi prema hrvatskim braniteljima

Komar i Vukušić (2004) o odnosu hrvatske javnosti prema hrvatskim braniteljima govore opisujući tri faze. Prva, „faza medenog mjeseca“ karakterizirana je osjećajima ushita, zahvalnosti i sreće zbog okončanja rata. Nakon nje dolazi „faza otrežnjenja“ u kojoj se počeo preispitivati financijski teret koji država podnosi u zbrinjavanju ratnih stradalnika. U javnosti se više počinje govoriti o „tamnim stranama“ Domovinskog rata, počinjenim zločinima s hrvatske stane, ratnom profiterstvu i koruptivnim radnjama za koje se sumnjičilo dojučerašnje ratne vođe (Komar i Koić, 2015). Treća faza je „faza negacije“ u kojoj se minimaliziraju rezultati rata i preispituje opravdanost njegova vođenja, a branitelji se doživljavaju kao smetnja u okretanju boljoj budućnosti (Komar i Vukušić, 2004). Premda do sada nisu provođena istraživanja ove teme, za očekivati je da su aktualni stavovi mladih o hrvatskim braniteljima i njihova (ne)spremnost na sudjelovanje u ratu u nekoj mjeri determinirani angažmanom i ulogama njihovih roditelja tijekom Domovinskog rata.

2. Cilj i problemi istraživanja

2.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je istražiti stav mlade populacije iz različitih dijelova Hrvatske o vlastitom sudjelovanju u oružanoj obrani domovine te utvrditi u kojoj mjeri je ovaj stav određen afektivnim (izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam, internacionalizam, religioznost, važnost osobnih i socijalnih aspekata identiteta), a u kojoj kognitivnim odrednicama (povjerenje u institucije, stav prema hrvatskim braniteljima, politička orijentacija).

2.2. Problemi istraživanja

1. Ispitati povezanost između spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i objektivnih indikatora pogođenosti ratom (regionalne pripadnosti i proživljenih ratnih trauma obitelji).

H1: Postoji statistički značajna pozitivna povezanost između pogođenosti ratom i spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.

2. Utvrditi doprinos afektivnih odrednica spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.

H1: Mladi s izraženijim nacionalnim identitetom, domoljubljem, religioznošću, nacionalizmom i većom važnošću socijalnih aspekata identiteta iskazivat će veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.

H2: Internacionalizam i veća važnost osobnih aspekata identiteta bit će statistički značajno negativno povezane s izražavanjem spremnosti na sudjelovanje u ratu.

3. Utvrditi doprinos kognitivnih odrednica spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.

H1: Mladi s većim povjerenjem u institucije i političkom orijentacijom „desno“ izražavat će veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine u odnosu na mlade s niskim povjerenjem u institucije i političkom orijentacijom „lijevo“.

H2: Mladi s pozitivnijim stavovima prema hrvatskim braniteljima izražavat će veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine u odnosu na mlade s negativnijim stavovima prema hrvatskim braniteljima.

3. Metoda

3.1. Sudionici

Prigodni uzorak sudionika čine mladi Republike Hrvatske u dobi između 18 i 30 godina. Ukupan broj sudionika je N=345. Uzorak čini 202 ženskih i 143 muških sudionika, prosječne dobi 23 godine. Uzorak čine 2 sudionika sa završenom osnovnom školom (0,6%), 130 sudionika sa završenom srednjom školom (37,7%), 126 sudionika sa završenom višom školom ili preddiplomskim studijem (36,5%) te 87 sudionika sa završenim diplomskim studijem (25,2%). Prema stupnju obrazovanja majke, uzorak čini 180 sudionika čija majka ima završenu srednju školu (52,2%), 79 fakultet (22,9%), 39 višu školu (11,3%), 33 specijalizaciju/magisterij/doktorat (9,6%), a 12 osnovnu školu (3,5%). Prema stupnju obrazovanja oca, uzorak čini 187 sudionika čiji otac ima završenu srednju školu (54,2%), 70 fakultet (20,3%), 38 višu školu (11%), 34 specijalizaciju/magisterij/doktorat (9,9%), a 12 osnovnu školu (3,5%). Prema regionalnoj pripadnosti sudionici su iz Grada Zagreba (31%),

Dalmacije (17%), Zagrebačke okolice i Zagorja (14%), Istočne Slavonije (9%), Riječke regije (5%), Istre (4%), Zapadne Slavonije (4%), Like i Pokuplja (3.5%), Međimurske regije (3%), Moslavine (2%) te manje od 2% iz Varaždinske regije, Podravine i Dubrovnika. Državljani s prebivalištem u BiH čine 2,3% uzorka. Uzorak čini 206 (59,7%) sudionika čiji roditelji tijekom Domovinskog rata jesu i 139 (40,3%) sudionika čiji roditelji tijekom Domovinskog rata nisu aktivno sudjelovali u oružanoj obrani Republike Hrvatske.

3.2.Instrumenti

Za potrebe ovog istraživanja izrađen je poseban upitnik koji se sastoji od općih pitanja, skale povjerenja u institucije te čestica religioznosti, političke orijentacije, stava prema hrvatskim braniteljima, spremnosti na sudjelovanje u ratu i pitanja o sudjelovanju roditelja u Domovinskom ratu. Osim ovog upitnika, u istraživanju su korišteni i sljedeći instrumenti: *Skala opće izraženosti nacionalnog identiteta, Skala domoljublja, nacionalizma i internacionalizma (Franc, Ivičić i Šakić, 2009),* i *Upitnik aspekata identiteta (Franc, Ivičić i Šakić, 2006)*. Prvi dio upitnika čine pitanja o sociodemografskim podacima (dob, spol, stupanj obrazovanja, studijsko usmjerenje, stupanj obrazovanja roditelja, narodnost i regionalna pripadnost). Tijekom obrade podataka regionalna pripadnost je sažeta u dvije kategorije, na način da su Istra, Riječka regija, Zagrebačka okolica i Zagorje, Varaždinska regija, Međimurska regija, Podravina i Grad Zagreb kategorizirane kao manje pogođene ratom, a Dalmacija, Lika i Pokuplje, Zapadna i Istočna Slavonija, Moslavina, Dubrovnik i BiH kao više pogođene ratom. Nakon toga slijede dva pitanja samoprocjene religioznosti i političke orijentacije preuzete iz Pilarovog barometra iz 2015. godine. Pitanje o religioznosti glasi „Bez obzira na to kojoj vjeroispovijesti pripadate, što biste rekli koliko te religiozni?“ te se odgovara na skali od 0 (nimalo) do 10 (izrazito). Pitanje o političkoj orijentaciji glasi „U politici se obično spominje „lijevo“ i „desno“. Gdje biste sebe smjestili?“, a odgovara se na skali od 0 (izrazito lijevo) do 10 (izrazito desno). Ratna stradanja određena su kao ukupan rezultat na temelju odgovora na pet pitanja o ratnim stradanjima sudionikove obitelji tijekom Domovinskog rata. Ukupni rezultat može varirati u rasponu od 0 do 5, a koeficijent unutarnje konzistencije je zadovoljavajući (alfa=0.72).

Skala opće izraženosti nacionalnog identiteta

Korištena je prilagodba originalne skale socijalnog identiteta Browna i suradnika (1986) konstruirana u istraživanju Franc i sur. (2009). Skala se sastoji od 10 tvrdnji od kojih

je pet sročeno u smjeru pozitivnog (npr. *Poistovjećujem se s hrvatskom nacijom*), a pet u smjeru negativnog identiteta (npr. *Zbog pripadnosti hrvatskoj naciji osjećam se sputan*). Odgovori su na skali od 1 (Uopće se ne slažem) do 5 (U potpunosti se slažem). Ukupan rezultat je određen kao zbroj prosječnih procjena na deset čestica. Rezultat može varirati u rasponu od 10 (potpuna odsutnost nacionalne identifikacije) do 50 (jaka izraženost nacionalnog identiteta. Koeficijent unutarnje konzistencije je (alfa=0.6).

Skala domoljublja, nacionalizma i internacionalizma

Za utvrđivanje izraženosti domoljublja, nacionalizma i internacionalizma korišteno je jedanaest tvrdnji koje su nastale prilagodbom čestica iz skala korištenih u američkim istraživanjima, a koje su Franc i sur. (2010) prilagodili za potrebe provedbe istraživanja Hrvatska vojska - hrvatsko društvo. Subskala domoljublja sadrži tri čestice (npr. *Da bi Hrvatska mogla napredovati, svi se trebamo truditi*), subskala nacionalizma četiri čestice (npr. *Hrvatska je gotovo uvijek u pravu*) i skala internacionalizma četiri čestice (npr. *Hrvatska može puno toga naučiti od drugih zemalja*). Odgovori su na skali od 1 (Uopće se ne slažem) do 5 (U potpunosti se slažem). Ukupni rezultat se formira kao aritmetička sredina odgovora na određenoj subskali. Koeficijent unutarnje konzistencije za subskalu domoljublja iznosi alfa=0.5, za subskalu nacionalizma alfa=0.75, a za subskalu internacionalizma alfa=0.8.

Upitnik aspekata identiteta

Za utvrđivanje važnosti koju sudionici pridaju osobnim i socijalnim aspektima identiteta korištene su čestice iz subskala osobnog i socijalnog identiteta iz hrvatske prilagodbe Upitnika aspekata identiteta (*Aspects of Identity Questionnaire*) autora Cheeka, Troppa, Chena i Underwooda (1994; Šakić, Franc i Ivičić, 2006). Primijenjeno je deset čestica iz originalne subskale osobnog identiteta te sedam (od originalnih osam) čestica iz skale socijalnog identiteta. Sudionici su odgovarali koliko je svako od ponuđenih obilježja (npr. osobne vrednote i moralni kriteriji, osjećaji, prosudba samog sebe i mišljenje o sebi, poznavanje materinjeg jezika i narječja kraja, pripadnost obitelji koja postoji već generacijama, osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici) važno za njihovu sliku o sebi. Odgovori su na skali od 1 (nevažno) do 5 (izrazito važno). U prikazu rezultata korištene su aritmetičke sredine na subskali osobnog odnosno socijalnog identiteta. Pouzdanost formiranih rezultata tipa unutarnje konzistencije na subskali osobnog identiteta iznosi alfa=0.8 (deset čestica), a na subskali socijalnog identiteta alfa=0.89 (sedam čestica).

Skala povjerenja u institucije

Skala povjerenja u institucije preuzeta je iz upitnika Europske studije vrednota iz 2017. godine. Sudionici su odgovarali koliko povjerenja imaju u svaku od navedenih institucija (crkva, vojska, policija, sabor, javne službe, političke stranke i pravosuđe) na skali od 1 (nikakvo) do 5 (veoma veliko). Indeks povjerenja u institucije predstavlja aritmetičku sredinu odgovora ispitanika. Pouzdanost indeksa je alfa=0.75.

Stav prema hrvatskim braniteljima mjeren je jednom česticom samoprocjene. Sudionici su odgovarali na pitanje „Kako biste ocijenili svoj stav prema hrvatskim braniteljima?“, a odgovori su na skali od 1 (izrazito negativan) do 5 (izrazito pozitivan). Nakon ovog slijedi pitanje „Je li netko od Vaših roditelja aktivno sudjelovao u Domovinskom ratu kao pripadnik/ca Oružanih snaga RH?“ koje ima ponuđene odgovore DA i NE.

Spremnost na sudjelovanje u ratu mjerena je jednom česticom preuzetom iz upitnika World Values Survey i prevedenom na hrvatski, koja glasi „Svi se, naravno, nadamo da neće ponovno biti rata, ali ako bi došlo do toga, biste li bili spremni boriti se za svoju zemlju?“. Odgovori su na skali od 1 (sigurno ne bih) do 5 (sigurno bih). Budući da je ovo pitanje u izvornom istraživanju oblikovano kao dihotomna varijabla, radi mogućnosti usporedbe dobivenih rezultata sa stranim istraživanjima, rezultati na skali od 1 do 5 su rekodirani na način da 1 i 2 znače NE, 3 nisam siguran/na, a 4 i 5 DA.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno tijekom proljeća 2020. godine putem *online* upitnika. Prikupljanje ispitanika odvijalo se dijeljenjem poveznice na društvenim mrežama, slanjem na grupnu elektroničku poštu studenata te slanjem na individualne adrese uz zamolbu da upitnik proslijede dalje. Prije početka ispunjavanja ankete sudionicima je dana kratka uputa te je opisan cilj istraživanja. Naglašeno je da je sudjelovanje u istraživanju anonimno, da će prikupljeni podaci biti korišteni isključivo u znanstveno-istraživačke svrhe te da će se rezultati obrađivati na grupnoj razini. Uzorak je prigodni, a pronalazak sudionika odvijao se metodom snježne grude.

4. Rezultati

Kako bi se odgovorilo na postavljeni cilj i probleme istraživanja te se provjerile postavljene hipoteze, provedena je deskriptivna analiza korištenih mjera, analiza korelacija te dvije hijerarhijske regresijske analize s po dva bloka prediktora za predviđanje spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Rezultati provedenih analiza nalaze se u nastavku.

Tablica 1. *Deskriptivni rezultati sudionika na varijablama ratnih stradanja, religioznosti, političke orijentacije, izraženosti nacionalnog identiteta, domoljublja, internacionalizma, nacionalizma, osobnog identiteta, socijalnog identiteta, povjerenja u institucije, stava prema hrvatskim braniteljima i roditeljskog sudjelovanja u ratu.*

	N	*min*	*max*	*TR*	*M*	*Sd*	Asimetrija	
							Koeficijent	standardna pogreška
Ratna stradanja	345	0	2	2	,85	,760	,265	,131
Religioznost	345	0	10	10	3,97	3,385	,246	,131
Politička orijentacija	345	0	10	10	4,47	2,578	,412	,131
Izraženost nacionalnog identiteta	345	12	50	38	37,34	8,501	-,479	,131
Domoljublje	345	2,00	5,00	3,00	4,2667	,63825	-,872	,131
Internacionalizam	345	1,00	5,00	4,00	3,9928	,84626	-1,022	,131
Nacionalizam	345	1,00	4,50	3,50	1,7993	,68764	,824	,131
Osobni identitet	345	2,20	5,00	2,80	4,2545	,50840	-,757	,131
Socijalni identitet	345	1,00	5,00	4,00	3,3851	,99001	-,174	,131
Povjerenje u institucije	345	1,00	4,00	3,00	2,2066	,62514	,233	,131
Stav prema hrvatskim braniteljima	345	1	5	4	3,45	1,125	-,187	,131
Roditeljsko sudjelovanje u ratu	345	0	1	1	,60	,491	-,398	,131

Uvidom u Tablicu 1. uočavamo da su sudionici u prosjeku doživjeli relativno malo ratnih stradanja, ali relativno visoka standardna devijacija ukazuje na nešto veću raspršenost rezultata. Sudionici pokazuju srednju razinu religioznosti. Prema političkoj orijentaciji sudionici u prosjeku također postižu srednji rezultat. Na skali izraženosti nacionalnog identiteta sudionici postižu nešto višu vrijednost. Promatrajući dobivene vrijednosti na skali domoljubljа/internacionalizma/nacionalizma može se uočiti da sudionici u prosjeku imaju visoko izraženo domoljublje i internacionalizam, a nisko izražen nacionalizam. Na skali važnosti osobnih aspekata identiteta za sliku o sebi sudionici u prosjeku postižu visok, a na skali važnosti socijalnih aspekata identiteta srednji rezultat. Prosječan rezultat na skali povjerenja u institucije je nizak. Stav prema hrvatskim braniteljima je u prosjeku nešto pozitivniji. Među sudionicima je nešto više onih čiji roditelji su aktivno sudjelovali u oružanoj obrani Hrvatske u Domovinskom ratu nego onih čiji nisu.

Sagledavajući rezultate testiranja asimetrije, može se uočiti da varijable religioznosti i stava prema hrvatskim braniteljima te skale socijalnog identiteta i povjerenja u institucije imaju simetričnu distribuciju, dok su sve ostale ispitivane dimenzije negativno asimetrične. Izuzetak su dimenzije političke orijentacije i spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine koje imaju pozitivnu asimetriju.

Tablica 2. *Frekvencije spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.*

Spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine

	Frekvencija	Postotak	Kumulativni postotak
Ne	177	51,3	51,3
Niti da niti ne	61	17,7	69,0
Da	107	31,0	100,0
Ukupno	345	100,0	51,3

Uvidom u Tablicu 2., uočavamo da se na pitanje o spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine 177 ispitanika (51,3%) izjasnilo negativno, 107 ispitanika pozitivno (31,0%), a njih 61 (17,7%) nije iskazalo jasan stav.

Tablica 3. *Prikaz rezultata Kolmogorov - Smirnov i Shapiro - Wilk testa normalnosti raspodjele ispitivanih varijabli*

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Statistik	*df*	*p*	Statistik	*Df*	*P*
Ratna stradanja	,244	345	,000	,798	345	,000
Religioznost	,154	345	,000	,886	345	,000
Politička orijentacija	,175	345	,000	,946	345	,000
Izraženost nacionalnog identiteta	,084	345	,000	,962	345	,000
Domoljublje	,165	345	,000	,903	345	,000
Internacionalizam	,141	345	,000	,906	345	,000
Nacionalizam	,152	345	,000	,915	345	,000
Osobni identitet	,073	345	,000	,953	345	,000
Socijalni identitet	,072	345	,000	,973	345	,000
Povjerenje u institucije	,064	345	,002	,985	345	,001
Stav prema hrvatskim braniteljima	,189	345	,000	,900	345	,000
Roditeljsko sudjelovanje u ratu	,391	345	,000	,623	345	,000

Uvidom u Tablicu 3., možemo vidjeti kako u oba testa normalnosti raspodjele sve varijable odstupaju od normalne raspodjele.

Tablica 4. *Korelacijski koeficijenti povezanosti regionalne pripadnosti, ratnih trauma i spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine*

	Regionalna pripadnost	Ratna stradanja	Spremnost za oružanu obranu domovine
Regionalna pripadnost	1	,172**	,032
Ratna stradanja		1	,062
Spremnost za oružanu obranu domovine			1

**p<,01

Podaci iz Tablice 4. ukazuju na to da postoji statistički značajna, ali razmjerno niska korelacija između ratnih stradanja i regionalne pripadnosti, dok se korelacija između

regionalne pripadnosti i ratnih stradanja sa spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine nije pokazala statistički značajnom.

Kako bismo dobili uvid u doprinos afektivnih odrednica spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, provedena je hijerarhijska regresijska analiza u dva bloka.

Tablica 5. *Prikaz vrijednosti koeficijenata hijerarhijske regresijske analize te doprinosa pojedinih blokova u predviđanju spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine*

			Standardna pogreška	Statistici promjene				
Blok	*R*	R^2	procjene	ΔR^2	ΔF	df_1	df_2	*p*
1	,264	,070	,860	,070	3,117	8	332	,002
2	,656	,430	,680	,360	29,350	7	325	,000

Tablica 6. *Testiranje značajnosti koeficijenata hijerarhijske regresijske analize za varijablu spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine*

Blok		Suma kvadrata	*Df*	Srednja suma kvadrata	*F*	*P*
1	Regresija	18,439	8	2,305	3,117	,002
	Rezidual	245,502	332	,739		
	Ukupno	263,941	340			
2	Regresija	113,525	15	7,568	16,353	,000
	Rezidual	150,417	325	,463		
	Ukupno	263,941	340			

Tablica 7. *Prikaz standardiziranih i nestandardiziranih koeficijenata analiziranih prediktora spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i testiranja njihove značajnosti*

	Nestandardizirani koeficijenti		Standardizirani koeficijenti		
	B	Standardna pogreška	β	*t*	*p*
Konstanta	1,732	,650		2,664	,008
Spol	-,305	,097	-,171	-3,150	,002
Dob	,002	,026	,007	,095	,924
Stupanj obrazovanja	,030	,076	,027	,392	,695
Obrazovanje majke	-,076	,047	-,096	-1,624	,105
Obrazovanje oca	,049	,047	,062	1,053	,293
Narodnost	-,612	,278	-,117	-2,204	,028
Ratna stradanja	,054	,062	,047	,871	,384
Roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu	,136	,097	,076	1,411	,159
Konstanta	-,898	,723		-1,243	,215
Spol	-,091	,083	-,051	-1,088	,278
Dob	,010	,020	,028	,514	,607
Stupanj obrazovanja	,018	,061	,016	,293	,770
Obrazovanje majke	-,007	,038	-,009	-,186	,852
Obrazovanje oca	-,016	,038	-,020	-,424	,672
Narodnost	-,139	,226	-,027	-,616	,538
Ratna stradanja	-,059	,050	-,051	-1,178	,240
Roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu	,160	,078	,089	2,061	,040
Religioznost	-,002	,015	-,008	-,136	,892
Izraženost nacionalnog identiteta	,023	,007	,227	3,459	,001

Domoljublje	,145	,069	,105	2,113	,035
Internacionalizam	-,167	,062	-,159	-2,669	,008
Nacionalizam	,191	,071	,149	2,701	,007
Osobni identitet	-,007	,082	-,004	-,083	,934
Socijalni identitet	,172	,064	,193	2,687	,008

Uvidom u Tablicu 5. možemo vidjeti da prvi blok značajno objašnjava spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, iako s manjim koeficijentom determinacije, odnosno objašnjava 7% varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Dodavanjem drugog bloka prediktora koeficijent determinacije raste te postotak objašnjene varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine iznosi 43%. Uvidom u Tablicu 7. možemo vidjeti da se u prvom bloku nalaze sociodemografske varijable, odnosno spol, dob, stupanj obrazovanja, stupanj obrazovanja majke i oca i narodnost te ratna stradanja i roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu. Iz Tablice 7. razvidno je da su se prediktori spola i narodnosti u prvom koraku pokazali značajnima, ali se uvođenjem drugog bloka prediktora taj doprinos smanjio te postao neznačajan. Navedeno smanjenje u veličini značajnog doprinosa ukazuje na to da je njihov doprinos za objašnjenje spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine posredovan nekim od značajnih prediktora uvrštenih u drugom koraku analize. Nakon uvođenja drugog bloka prediktora jedini značajan prediktor od svih sociodemografskih varijabli ostaje roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu. Kako vidimo u Tablici 7., drugi blok prediktora čine religioznost, izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, internacionalizam, nacionalizam te važnost osobnog i socijalnog identiteta. Uvođenjem drugog bloka prediktora sociodemografske varijable spola i narodnosti postaju statistički neznačajne, dok roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu postaje značajno. Među prediktorima uvedenim u drugom bloku najznačajnijim se pokazala izraženost nacionalnog identiteta, a osim nje značajni su domoljublje, internacionalizam, nacionalizam te izraženost socijalnog identiteta. Uvođenjem drugog bloka prediktora postiže se apsolutni rast postotka objašnjene varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine za 36 postotnih bodova.

Kako bismo dobili uvid u kognitivne prediktore spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i njihovu značajnost, provedena je hijerarhijska regresijska analiza u dva bloka.

Tablica 8. *Prikaz vrijednosti koeficijenata hijerarhijske regresijske analize te doprinosa pojedinih blokova u predviđanju spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine*

			Standardna pogreška	Statistici promjene				
Blok	*R*	R^2	procjene	ΔR^2	ΔF	df_1	df_2	*P*
1	,264	,070	,860	,070	3,117	8	332	,002
2	,592	,351	,722	,281	47,509	3	329	,000

Tablica 9. *Testiranje značajnosti koeficijenata hijerarhijske regresijske analize za spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine*

Blok		Suma kvadrata	*Df*	Srednja suma kvadrata	*F*	*P*
1	Regresija	18,439	8	2,305	3,117	,002
	Rezidual	245,502	332	,739		
	Ukupno	263,941	340			
2	Regresija	92,646	11	8,422	16,177	,000
	Rezidual	171,295	329	,521		
	Ukupno	263,941	340			

Tablica 10. *Prikaz standardiziranih i nestandardiziranih koeficijenata analiziranih prediktora spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i testiranja njihove značajnosti*

		Nestandardizirani koeficijenti		Standardizirani koeficijenti		
Blok		*B*	Standardna pogreška	β	*t*	*p*
1	Konstanta	1,732	,650		2,664	,008
	Spol	-,305	,097	-,171	-3,150	,002
	Dob	,002	,026	,007	,095	,924
	Stupanj obrazovanja	,030	,076	,027	,392	,695
	Obrazovanje majke	-,076	,047	-,096	-1,624	,105
	Obrazovanje oca	,049	,047	,062	1,053	,293
	Narodnost	-,612	,278	-,117	-2,204	,028

	Ratna stradanja	,054	,062	,047	,871	,384
	Roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu	,136	,097	,076	1,411	,159
2	Konstanta	-,717	,594		-1,207	,228
	Spol	-,162	,085	-,090	-1,904	,058
	Dob	,013	,022	,035	,601	,548
	Stupanj obrazovanja	,027	,064	,024	,416	,677
	Obrazovanje majke	-,038	,040	-,049	-,965	,335
	Obrazovanje oca	,020	,039	,025	,500	,618
	Narodnost	-,118	,237	-,023	-,499	,618
	Ratna stradanja	-,037	,053	-,032	-,702	,483
	Roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu	,092	,082	,051	1,130	,259
	Politička orijentacija	,112	,020	,327	5,697	,000
	Povjerenje u institucije	,206	,071	,146	2,924	,004
	Stav prema hrvatskim braniteljima	,173	,044	,220	3,966	,000

Uvidom u Tablicu 8. uočava se da prvi blok prediktora, kao i u prethodnoj regresijskoj analizi, značajno objašnjava 7% ukupne varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Dodavanjem drugog bloka prediktora koeficijent determinacije raste te postotak objašnjene varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine iznosi 35,1%. Uvidom u Tablicu 10. možemo vidjeti da je prvi blok prediktora sačinjen od istih sociodemografskih varijabli kao i u prethodno provedenoj regresijskoj analizi. Nijedna od tih varijabli nije se pokazala kao značajan prediktor spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Drugi blok prediktora čine politička orijentacija, povjerenje u institucije i stav prema hrvatskim braniteljima. Uvođenjem drugog bloka prediktora sociodemografske

varijable spola i narodnosti postaju neznačajne, što ukazuje na to da je njihov doprinos posredovan nekom od varijabli uvedenim u drugom koraku analize. Sva tri prediktora uvedena u drugom bloku su se pokazala statistički značajnima. Uvođenjem drugog bloka prediktora postiže se apsolutni rast postotka objašnjene varijance spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine za 28,1 postotnih bodova.

5. Rasprava

Budući da se radi o dosad neistraženoj temi u Hrvatskoj, prije adresiranja postavljenih problema istraživanja važno je osvrnuti se na deskriptivne rezultate o spremnosti hrvatske mladeži za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Među mladima koji su sudjelovali u ovom istraživanju njih čak 51% se o ovom pitanju izjasnilo negativno, 31% pozitivno, dok 17,7% nema jasno definiran stav. Kad se ti rezultati usporede s recentnim nalazima istraživanja *World Values Survey*, provedenog u razdoblju od 2010. do 2014. godine u 60 zemalja svijeta, proizlazi da je među mladima u Hrvatskoj prosječna spremnost na sudjelovanje u ratu relativno niska. Prosječan postotak pozitivnih odgovora na pitanje o spremnosti na sudjelovanje u ratu u WVS 2010-2014 iznosio je 61,89, a manji postotak od 31% koji je dobiven u ovom istraživanju imale su tek tri zemlje: Španjolska, Japan i Haiti. Također, kad se dobiveni postotak pozitivnih odgovora usporedi s rezultatima WIN/Gallup istraživanja iz 2015., uočava se da je u Hrvatskoj taj postotak znatno niži u odnosu na zemlje regije te bi se prema spremnosti mladih na sudjelovanje u ratu Hrvatska svrstala na zadnje mjesto. Ipak, važno je napomenuti da je u ovom istraživanju bila riječ o prigodnom uzorku koji čini većinom studentska populacija i koji nije reprezentativan za društvo u cjelini, dok su Gallupova istraživanja provođena na većim i reprezentativnijim uzorcima punoljetnih građana.

Prvi problem ovog istraživanja bio je ispitati postoji li statistički značajna povezanost između objektivnih indikatora pogođenosti ratom (regionalne pripadnosti i proživljenih ratnih trauma obitelji) i spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna korelacija između ovih varijabli. Pronađena je statistički značajna, ali razmjerno niska korelacija između regionalne pripadnosti i proživljenih ratnih trauma obitelji. Ovakvi rezultati nisu u skladu s očekivanjima te prva hipoteza nije potvrđena. Prvi potencijalni uzrok ovakvih rezultata je veličina uzorka te neravnomjerna raspodijeljenost ispitanika po regijama. Neke regije su značajno manje

zastupljene od drugih te je ukupan broj sudionika iz regija manje pogođenih ratom veći od broja sudionika iz regija više pogođenih ratom. Također, eventualne migracije ratom pogođenog stanovništva nisu uzete u obzir. Nadalje, budući da se većinski radi o studentskoj populaciji, za očekivati je da je dio njih posljednjih par godina života proveo u Zagrebu ili nekom drugom većem gradu, što je okolnost koja je potencijalno mogla utjecati na njihov svjetonazor. Usto, vrijedi naglasiti nemogućnost kategoričkog razlikovanja regija prema pogođenosti ratom. Unutar nekih regija, poput okolice Grada Zagreba, zamjetne su značajne razlike u stupnju izloženosti ratnim stradanjima pojedinih područja. Osim toga, o nepogođenosti ratom je moguće je samo uvjetno govoriti budući da su i područja Hrvatske u kojima nije bilo izravnih ratnih zbivanja dale veliki broj hrvatskih branitelja koji su ratovali na bojištima diljem Hrvatske. Ipak, kad se usporede odgovori ispitanika dvije regije među kojima se može povući jasna razlika u stupnju pogođenosti ratom, kao što su Istra i Istočna Slavonija, uočava se da se u Istri čak 80% ispitanika izjasnilo negativno o svom potencijalnom sudjelovanju u oružanoj obrani domovine, a tek 20% pozitivno. S druge strane, sudionici iz Istočne Slavonije su se u 48% slučajeva izjasnili pozitivno, u 35% negativno, dok se njih 16% nije opredijelilo. Navedeno upućuje da je ipak vjerojatno da očekivane razlike između regija postoje, ali se u istraživanju nisu pokazale statistički značajnima, vjerojatno zbog nereprezentativnosti uzorka. Ipak, uzevši u obzir oskudnost dosadašnjih saznanja na ovu temu, možda je bilo prikladnije postaviti nedirektivnu hipotezu.

Govoreći o podjeli regija prema stupnju pogođenosti ratom, naročito je važno naglasiti specifičnost Grada Zagreba koji nije bio tako snažno i direktno izložen ratnim napadima kao npr. Slavonija, Dalmacija ili Dubrovnik, ali nije bio niti potpuno pošteđen izravnih napada kao Istra ili Međimurje. Osim što je u nekoliko navrata bio izložen raketnim i topničkim napadima, Zagreb je kao sjedište političke i vojne moći te odredište za veliki broj prognanika iz okupiranih hrvatskih područja i izbjeglica iz Bosne i Hercegovine cijelo vrijeme rata bio pod snažnim utjecajem ratnih zbivanja.

Drugi problem ovog istraživanja bio je utvrditi doprinos afektivnih odrednica spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Kao afektivne odrednice uzeti su religioznost, izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam, internacionalizam te osobni i socijalni aspekti identiteta. Rezultati provedene regresijske analize pokazali su da je među sociodemografskim varijablama značajan prediktor spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine aktivno roditeljsko sudjelovanje u oružanoj obrani Hrvatske tijekom Domovinskog rata. Ovaj je nalaz u skladu sa saznanjima o važnosti roditeljskog

utjecaja na formiranje stavova. Za očekivati je da su uloga i angažman roditelja u Domovinskom ratu utjecali i na vrijednosti djeteta i na vrijednosti samih roditelja, a time oblikovali i okolinu u kojoj je pojedinac odrastao i na osnovi koje je formirao svoje stavove i vrijednosni sustav. Osim toga, roditelji su najvažnije identifikacijske figure u odrastanju te se stoga može govoriti o više dimenzija posrednog i neposrednog utjecaja roditeljskog sudjelovanja u Domovinskom ratu na aktualni stav njihove djece o sudjelovanju u oružanoj obrani domovine. Od afektivnih odrednica značajnima su se pokazali izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam, internacionalizam te izraženost socijalnog identiteta. Rezultati, dakle, pokazuju da su mladi s izraženijim nacionalnim identitetom, domoljubljem, nacionalizmom i izraženijim socijalnim identitetom spremniji sudjelovati u oružanoj obrani domovine. Ovi rezultati su u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja. Domoljublje se i u nizu prethodno provedenih istraživanja pokazalo jedim od najznačajnijih prediktora spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Bobowik i sur., 2010; Inglehart i sur., 2015; Puranen, 2015; Rutkauskas, 2018) te je povezano s ostalim prediktorima, kao što su desna politička orijentacija (Rutkauskas, 2018) i izraženiji nacionalni identitet (Franc i sur., 2009). Nacionalizam ima ključnu ulogu u tenzijama i konfliktima između različitih grupa stanovništva diljem svijeta. Povezan je s kolektivističkim i hijerarhijskim vrijednostima (Bobowik i sur., 2010) te karakteriziran željom za političkom dominacijom (Karasawa, 2002), stoga ne iznenađuje da se pokazao kao značajan prediktor spremnosti na sudjelovanje u ratu. Izraženiji nacionalni identitet također je očekivano značajan prediktor spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, budući da je povezan s desnom političkom orijentacijom, domoljubljem i većom važnosti socijalnih aspekata identiteta (Franc i sur., 2009). Premda se izraženost socijalnog identiteta u dosadašnjim istraživanjima nije dovodila u izravnu vezu sa samom spremnosti na sudjelovanje u ratu, dobiveni rezultat je očekivan. Razlog tome je važnost koju identifikacija s matičnom socijalnom grupom ima u objašnjenju različitih međugrupnih pojava, u koje spadaju i sukobi s drugim narodima (Huić, 2004). Rezultati istraživanja Franc i suradnici (2009) također su pokazali da je izraženost socijalnih aspekata identiteta značajan prediktor izraženosti nacionalnog identiteta te u vezi s izraženijim nacionalizmom i desnom političkom orijentacijom. Religioznost se nije pokazala kao značajan prediktor, što nije u skladu s očekivanjima. Razlog tome može biti način operacionalizacije religioznosti u različitim istraživanjima. U ovom istraživanju ona je mjerena samo jednom česticom samoprocjene religioznosti, čime je veći naglasak stavljen na subjektivno psihičko iskustvo religioznosti. S druge strane, u istraživanju koje je proveo Torgler (2003) naglasak je stavljen na ponašajnu komponentu, odnosno učestalost pohađanja

vjerskih obreda. Anderson i suradnici (2010) su pak mjerili samu pripadnost nekoj vjeroispovijesti, što lako može obuhvatiti i pojedince koji nisu religiozni, ali načelno pripadaju nekoj religijskoj denominaciji. U istraživanju Bobowik i suradnika (2010) pažnja je usmjerena na važnost koju religija ima u životu pojedinca. Religioznost je kompleksan konstrukt koji obuhvaća više različitih, a nekad i proturječnih komponenti. Tako s jedne strane religija načelno ne odobrava nasilje te bi se moglo pretpostaviti da je nespojiva s ratom kao pojavom masovnog kolektivnog nasilja. S druge strane, religioznost je povezana s kolektivističkim i hijerarhijskim vrijednostima, domoljubljem, nacionalizmom i desnom političkom orijentacijom (Bobowik i sur., 2010), dakle nizom faktora koji odražavaju važnost koja se pridaje naciji i državi. Što je ta važnost veća, to je prirodno veća i motivacija za sudjelovanje u njihovoj obrani, stoga ne iznenađuje da su navedeni faktori značajni u predviđanju spremnosti na sudjelovanje u ratu. Odnos religioznosti i spremnosti na sudjelovanje u ratu može biti i pod utjecajem predodžbe o naravi samog rata. Kroz povijest su iskustva kolektivnog nasilja često bila pravdana idejom „svetog rata“ gdje se stvarala slika o naciji koja se u ime Boga bori protiv nekog neprijatelja, pri čemu su religijska objašnjenja često prikrivala hegemonističke interese (Bobowik i sur., 2014). Važnu ulogu zasigurno ima i predodžba o tome je li rat „pravedan“ i percipira li se kao puko ostvarivanje materijalnih interesa ili kao borba za neko veće dobro. Razvidno je da se radi kompleksnom odnosu koji bi u budućim istraživanjima trebalo podrobnije istražiti. U raščlanjivanju te veze bilo bi preporučljivo sveobuhvatnije mjeriti i religioznost i spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, budući da jedna čestica samoprocjene ne može biti dovoljno pouzdan pokazatelj niti temelj za izvođenje ozbiljnih zaključaka. Također, bilo bi korisno u analizu tog odnosa na neki način uključiti potencijalnu posredujuću ulogu predodžbe o prirodi rata.

U skladu s navedenim, možemo zaključiti da je druga hipoteza koja pretpostavlja da će mladi s izraženijim nacionalnim identitetom, domoljubljem, religioznošću, nacionalizmom i većom važnošću socijalnih aspekata identiteta iskazivati veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine djelomično potvrđena. Rezultati također pokazuju da su mladi s izraženim internacionalizmom manje spremni za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, što je u skladu s očekivanjima i objašnjivo kozmopolitskim viđenjem svijeta te vrijednostima koje iz njega proizlaze. To je prvenstveno uvjerenje da država i institucije trebaju služiti čovjeku, a ne obrnuto, te da je interes nacija podređen interesu čovječanstva kao cjeline (Audi, 2009). U skladu s tim, internacionalizam se povezuje s lijevom političkom orijentacijom (Križanec i Čorkalo Biruški, 2009) koja je tradicionalno kritičnija prema ratu

(Torgler, 2003) te je negativno povezan s nacionalizmom (Karasawa, 2002). Važnost osobnih aspekata identiteta se pak nije pokazala kao statistički značajan prediktor. Budući da se izraženost osobnog i socijalnog aspekta identiteta međusobno ne isključuju, razlog dobivenom rezultatu može biti razmjerno visoka izraženost osobnog identiteta kod svih sudionika, bez obzira na izraženost socijalnog aspekta identiteta i njihove vrijednosne orijentacije. Treća hipoteza koja glasi da će internacionalizam i veća važnost osobnih aspekata identiteta biti statistički značajno negativno povezane s izražavanjem spremnosti na sudjelovanje u ratu također je djelomično potvrđena.

Treći problem istraživanja bio je utvrditi doprinos kognitivnih odrednica spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Kao kognitivne odrednice uzeti su politička orijentacija, povjerenje u institucije te stav prema hrvatskim braniteljima. Među sociodemografskim varijablama nijedna se nije pokazala statistički značajnom pa ni roditeljsko sudjelovanje u Domovinskom ratu kao u prethodnoj regresijskoj analizi. Od tri kognitivne odrednice sve tri su se pokazale statistički značajnima. Više povjerenja u institucije, desnija politička orijentacija te pozitivniji stav prema hrvatskim braniteljima rezultiraju većom spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Dobiveni rezultati u skladu su s očekivanjima i s prethodno provedenim istraživanjima na ovu temu. Povjerenje u institucije i desna politička orijentacija u nizu dosadašnjih istraživanja pokazali su se među najznačajnijim prediktorima spremnosti na sudjelovanje u ratu (Torgler, 2003; Anderson i sur., 2010; Inglehart i sur., 2015; Puranen, 2015; Rutkauskas, 2018). Za očekivati je da je stav o hrvatskim braniteljima u vezi sa stavom i doživljajem Domovinskog rata općenito te u tom smislu predstavlja odraz predodžbi o povijesti naroda i države. Takve predodžbe, naročito one vezane uz prošla ratna iskustva, imaju važnu ulogu u kreiranju grupnog identiteta (Liu i Hilton, 2005) te utječu na vrijednosti i stav prema budućim ratovima i vlastitom sudjelovanju u njima (Páez i sur., 2008; Bobowik i sur., 2014). Ne iznenađuje, stoga, da stav o hrvatskim braniteljima predstavlja značajan izvor utjecaja na spremnost mladih na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine. Ovime su potvrđene četvrta i peta hipoteza prema kojima se očekivalo da će mladi s većim povjerenjem u institucije i političkom orijentacijom „desno“ izražavati veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine u odnosu na mlade s niskim povjerenjem u institucije i političkom orijentacijom „lijevo“ te da će mladi s pozitivnijim stavovima prema hrvatskim braniteljima izražavati veću spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine u odnosu na mlade s negativnijim stavovima prema hrvatskim braniteljima.

5.1.Metodološki nedostaci i preporuke

Kao i svako drugo, ovo istraživanje ima određene nedostatke i metodološke manjkavosti koje su mogle utjecati na dobivene rezultate. Prvi nedostatak odnosi se na sam uzorak, odnosno neravnomjernu zastupljenost različitih dijelova Hrvatske. Premda je veličina ukupnog uzorka zadovoljavajuća, neke regije broje zanemariv postotak ispitanika te u ukupnoj podjeli regija prema stupnju izloženosti ratnim zbivanjima one manje pogođene čine 60,3%, a više pogođene 39,7% uzorka. Potrebno je, naravno, naglasiti i ranije spomenuti problem jasne kategoričke podjele u jednoj tako delikatnoj stvari te činjenicu da 50% ispitanika iz kategorije prostora manje pogođenih ratom dolazi iz Grada Zagreba. Osim toga, za pretpostaviti je da na nereprezentativnost uzorka utječe i činjenica da ga većinski čini studentska populacija. Veliki broj studenata na studij odlazi u neki drugi, veći grad. Emancipacija i osamostaljivanje u drugoj, obično otvorenijoj sredini, te kretanje u akademskim krugovima može biti značajna promjena okolinskih utjecaja u odnosu na dotadašnji život. Za očekivati je da ove životne promjene mogu utjecati na mijenjanje vrijednosti i stavova o određenim društvenim pitanjima. Utjecaju ovih okolinskih faktora se pridružuje i utjecaj procesa višeg i visokog obrazovanja, budući da su istraživanja pokazala da stupanj obrazovanja utječe na vrijednosti i političke stavove (Čorkalo i Kamenov, 1999) te da su za viši stupanj obrazovanja karakteristične slobodarske vrijednosti i manje izraženi nacionalni osjećaji (Dogan, 1998), dok je za niži stupanj naobrazbe karakterističan izraženiji nacionalizam (Franc i sur., 2009). Uzevši u obzir navedena ograničenja uzorka, dobivene rezultate bi bilo teško poopćiti na ukupnu populaciju mladih u Hrvatskoj.

Drugi nedostatak istraživanja leži u načinu prikupljanja podataka, odnosno manjku kontrole nad sudionicima koji je karakterističan za online anketiranja. Još jedna slabost istraživanja je u tome što je stav o hrvatskim braniteljima ispitan samo jednom česticom samoprocjene, dok stavovi o Domovinskom ratu nisu ispitivani. Uzevši u obzir dokazani utjecaj koji prethodna povijesna iskustva ratovanja imaju na vrijednosti društva, stavove o potencijalnim budućim ratovima i spremnost na sudjelovanje u njima (Bobowik i sur., 2014), za očekivati je da bi u kontekstu Hrvatske stav o Domovinskom ratu mogao imati značajan utjecaj na stav o vlastitom angažmanu u oružanoj obrani domovine. Bilo bi korisno, stoga, u budućim istraživanjima podrobnije ispitati stavove mladih Hrvatske o Domovinskom ratu i načinu na koji ti stavovi utječu na njihove vrijednosti i odnos prema državi.

5.2. Implikacije – praktička primjena

Unatoč tome što živimo u vremenu koje karakterizira sve manja prisutnost nasilja i oružanih sukoba između država te viši stupanj prosperiteta na globalnoj razini (Ridley, 2011), mir je nešto što se ne smije uzimati zdravo za gotovo. Ljudska povijest kontinuitet je ratnih sukoba te valja imati na umu da se i u modernom, kao i u svakom drugom vremenu, može javiti potreba za obranom postignutog mira i slobode. Ta borba može, ali i ne mora biti u okvirima tradicionalnih predodžbi o ratovanju. Suvremeno doba nesklono je otvorenim oružanim sukobima između zemalja, ali sa sobom nosi niz drugih potencijalnih opasnosti i izazova te je možda najveća prijetnja za sigurnost razmišljati o njoj kao o nečemu što se podrazumijeva samo po sebi. To se naročito odnosi na zemlje jugoistočne Europe i Balkana koje, za razliku od razvijenijih zapadnoeuropskih zemalja, nisu imale privilegiju dugih razdoblja mira kroz povijest te su, pored međusobnih sukoba, bile i ostale točka presijecanja različitih inozemnih interesa. Ta geopolitička specifičnost područja u kojem se Hrvatska nalazi, ali i neriješeni sporovi iz prethodnih sukoba, održavaju trajno stanje tenzije i nemira. Dok se financijska ulaganja u vojsku i nabava vojnih sredstava i opreme s vremena na vrijeme pojavljuju kao tema u javnom prostoru, psihološke dimenzije poput spremnosti stanovništva za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine su gotovo potpuno zanemarene. To upućuje na potrebu za cjelovitijim pristupom ovoj temi i osvještavanjem odnosa međuzavisnosti fizičke i psihičke spremnosti države na obranu svog suvereniteta. Uzevši u obzir rezultate dobivene u istraživanju, kad bi se spremnost mladih za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine htjela povećati, trebalo bi se usmjeriti na povećanje afektivnih odrednica koje su se pokazale značajnima, a to su izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam te izraženost socijalnog identiteta. Osim afektivnih, bilo bi od značaja utjecati i na kognitivne odrednice, odnosno pozitivno utjecati na stavove prema hrvatskim braniteljima, ali i povećati kvalitetu i pouzdanost državnih institucija kako bi se povećalo i povjerenje u institucije. Kad stanovništvo neke zemlje pokazuje nizak stupanj spremnosti na sudjelovanje u ratu to može govoriti o potencijalnoj krhkosti suvereniteta te zemlje, ali i odražavati ozbiljne probleme u odnosu države i društva. Niska spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine u državi poput Hrvatske, koja je u svojoj nedavnoj povijesti imala iskustvo rata u kojem je pobijedila i teško izborila svoju slobodu i neovisnost, u neskladu je sa saznanjima o utjecaju prethodnih ratnih iskustava. Prema dosadašnjim spoznajama, uspjeh u prethodnim ratnim iskustvima trebao bi pozitivno utjecati na predodžbu o prošlim ratovima i spremnost na sudjelovanje u budućim (Bobowik i sur., 2010). Kad izuzmemo svjetonazorske razlike koje utječu na spremnost na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, zabrinjavajući su podaci o

tome koliko je nisko povjerenje mladih u institucije Republike Hrvatske, s naglaskom na sabor, političke stranke i pravosuđe. Povjerenje u institucije države se i u ovom, kao i u prethodnim istraživanjima na ovu temu, pokazalo kao jedan od najznačajnijih prediktora spremnosti na sudjelovanje u ratu, a prosječno povjerenje koje su sudionici u ovom istraživanju pokazali je alarmantno nisko. Ti podaci ukazuju na to da niska spremnost na sudjelovanje u ratu mladih u Hrvatskoj ne mora biti samo odraz njihovih vrijednosti i svjetonazorskih preferencija, već potencijalno manifestacija dubljeg problema njihovog negativnog odnosa prema državi za koju su se njihovi roditelji u velikom broju borili. Uzevši u obzir sve navedeno, uviđamo da se radi o širokoj i kompleksnoj temi koja nadilazi samo proučavanje (ne)spremnosti na sudjelovanje u ratu, a koja je ovim radom tek načeta. Praktične implikacije ovog istraživanja ne moraju se stoga nužno odnositi na pronalazak načina za povećanje spremnosti mladih za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine, već na stvaranje svijesti o potrebi dubljeg istraživanja odnosa mladih prema državi. Bilo bi važno utvrditi je li niska spremnost mladih za sudjelovanje u oružanoj obrani domovine odraz stava prema ratu kao takvom ili manifestacija svojevrsne određenosti od države i bunt protiv njenih politika. To dijelom može biti odraz vrijednosti modernog doba te sve veće globalne povezanosti u kojoj državne granice gube na svom značaju, ali može biti i indikacija potrebe za širim i dubljim promišljanjem političke stvarnosti u kojoj živimo.

6. Zaključak

Cilj provedenog istraživanja bio je istražiti stav mlade populacije iz različitih dijelova Hrvatske o vlastitom sudjelovanju u oružanoj obrani domovine te utvrditi u kojoj mjeri je ovaj stav određen afektivnim, a u kojoj kognitivnim odrednicama. Kao afektivne odrednice uzeti su religioznost, izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, nacionalizam, internacionalizam i važnost osobnih odnosno socijalnih aspekata identiteta. Kao kognitivne odrednice uzeti su politička orijentacija, povjerenje u institucije i stav prema hrvatskim braniteljima. Ispitana je i povezanost između spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i objektivnih indikatora pogođenosti ratom (regionalne pripadnosti i proživljenih ratnih trauma obitelji). U skladu s postavljenim problemima istraživanja, dobiveni su sljedeći rezultati:

Više od polovice sudionika se o svom potencijalnom sudjelovanju u oružanoj obrani domovine izrazilo negativno (51,3%), njih 31% se izjasnilo pozitivno, a 17,7% nije izrazilo

jasan stav. Nije dobivena statistički značajna povezanost između spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine i objektivnih indikatora pogođenosti ratom. Na afektivnoj razini, objašnjenju spremnosti na sudjelovanje u ratu značajno doprinose izraženost nacionalnog identiteta, domoljublje, internacionalizam, nacionalizam te izraženost socijalnog identiteta. Na kognitivnog razini, objašnjenju spremnosti na sudjelovanje u ratu značajno doprinose politička orijentacija, povjerenje u institucije i stav prema hrvatskim braniteljima. Sudjelovanje roditelja u Domovinskom ratu se u analizi afektivnih odrednica pokazalo značajnim prediktorom, a u analizi kognitivnih odrednica neznačajnim, tako da se ne može izvući jasan zaključak o vezi između roditeljskog sudjelovanja u Domovinskom ratu i spremnosti na sudjelovanje u oružanoj obrani domovine.

7. Literatura

Allport, G. W. (1929). The composition of political attitudes. *American Journal of Sociology, 35*. 220–238.

Allport, G. W. (1935). Attitudes. *A Handbook of Social Psychology, 20*, 798–844.

Anderson, J. A., Getmansky, A. i Hirsch-Hoefler, S. (2018). Burden Sharing: Income, Inequality and Willingness to Fight. *British Journal of Political Science, 50*(1), 363-379.

Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Audi, R. (2009). Nationalism, patriotism, and cosmopolitanism in an age of globalization. *Journal of Ethics,13*(4), 365-381.

Bargh, J. A. (1989). *Conditional automaticity: Varieties of automatic influence in social perception and cognition.* U: J. S. Uleman i J. A. Bargh (ur.), *Unintended thought* (str. 3–51). The Guilford Press.

Bem, D. J. (1972). Self-Perception Theory. *Advances in Experimental Social Psychology, 6*, 1-62.

Bobowik, M., Páez, D., Liu, J. H., Espinosa, A., Techio, E., Zubieta, E. i Cabecinhas, R. (2010). Beliefs about history, the meaning of historical events and culture of war. *Revista de Psicología, 28*(1), 111-146.

Bobowik, M., Páez, D., Liu, J. H., Licata, L., Klein, O. i Basabe, N. (2014). Victorious justifications and criticism of defeated: Involvement of nations in world wars, social development, cultural values, social representations of war, and willingness to fight. *International Journal of Intercultural Relations, 43*, 60-73.

Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (1999). *Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija.* Izvještaj s VIII. ljetne psihologijske škole. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Dogan, M. (1998). The Decline of Traditional Values in Western Europe: Religion, Nationalism, Authority. *International Journal of Comparative Sociology, 26*(3), 281-305.

Droba, D. D. (1934). Political parties and war attitudes. *The Journal of Abnormal and Social Psychology, 28*(4), 468–472.

Dykyi, E. (2016). *The "hybrid" war of Russia: Experience of Ukraine for the Baltic states*. Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania.

Eagly, A. H., i Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. New York: Harcourt, Brace, i Janovich.

Fazio, R. H. (1990). Multiple Processes by which Attitudes Guide Behavior: The Mode Model as an Integrative Framework. *Advances in Experimental Social Psychology, 23*, 75-109.

Ferić, I. (2000.), Neke sociodemografske i kontekstualne odrednice nacionalnog ponosa. *Društvena istraživanja, 9*(4-5), 545-565.

Franc, R., Ivičić, I. i Šakić, V. (2009). Oblici domoljublja i izraženost hrvatskog nacionalnog identiteta. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 18*(3), 393-415.

Hobsbawm, E. i Renger, T. (1983). *The Invention of Tradition*. New York: Cambridge University Press.

Huić, A. (2004). *Nacionalni i Europski identitet građana Zagreba i Novog Sada*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.

Human Development Report (2013) The Rise of the South: Progress in a Diverse World. New York: United Nations Development Programme (http://hdr.undp.org/en/2013-report).

Huppertz, C., Bartels, M., Jansen, I. E., Boomsma, D. I., Willemsen, G., de Moor, M. H. M. i de Geus, E. J. C. (2013). A Twin-Sibling Study on the Relationship Between Exercise Attitudes and Exercise Behavior. *Behavior Genetics*, *44*(1), 45-55.

Ijabs, I. (2015). After the Referendum: Militant Democracy and Nation-Building in Latvia. *East European Politics & Societies, 30* (2), 288-314.

Inglehart, R. i suradnici (2014). World Values Survey: All Rounds – Country-Pooled Datafile Version: https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp. Madrid: JD Systems Institute.

Inglehart, R., Puranen, B. i Welzel, C. (2015). Declining willingness to fight for one's country: The individual-level basis of the long peace. *Journal of Peace Research*, *52*(4), 418–434.

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. (2018). Istraživanje potreba i kvalitete življenja hrvatskih branitelja, stradalnika Domovinskog rata te članova njihovih obitelji. Zagreb.

Karasawa, M. (2002.). Patriotism, nationalism, and internationalism among Japanese citizens: An etic-emic approach. *Political Psychology, 23*(4), 645-666.

Katz, D. (1960). The functional approach to the study of attitudes. *Public Opinion Quarterly, 24*(2), 163–204.

Komar, Z. i Koić, E. (2015). *Samoubojstva hrvatskih branitelja u Zagrebu i Hrvatskoj*. Zagreb: Gradski ured za branitelje.

Komar, Z. i Vukušić, H. (2004). Posttraumatski stresni poremećaj u populaciji hrvatskih branitelja: precijenjen ili ignoriran problem? U: Kaliterna Lipovčan, Lj. i Šakić, V. (ur.*)*, *Hrvatsko društvo danas: psihosocijalni procesi* (str. 103-116), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Križanec, T. i Čorkalo Biruški, D. (2009). : Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja. *Migracijske i etničke teme*, *25*(1-2), 7-33.

Krosnick, J. A. (1989). Attitude Importance and Attitude Accessibility. *Personality and Social Psychology Bulletin, 15*(3), 297-308.

Lippmann, W. (1922). *Public Opinion.* New York: The Macmillan company.

Liu, J. H. i Hilton, D. J. (2005). How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics. *British Journal of Social Psychology, 44*, 537–556.

Liu, J. H., Goldstein-Hawes, R., Hilton, D., Huang, L., Gastardo-Conaco, C. i Dresler-Hawke, E. (2005). Social representations of events and people in world history across twelve cultures. *Journal of Cross Cultural Psychology, 36,* 171-191.

Liu, J. H., Páez, D., Slawuta, P., Cabecinhas, R., Techio, E., Kokdemir, D., Sen, R., Vincze, O., Muluk, H., Wang, F., Zlobina, A. (2009). Representing World History in the 21st Century. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 40*(4), 667-692.

Mummendey, A., Klink, A., i Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology, 40*, 159-172.

Olson, J. M., Vernon, P. A., Harris, J. A., i Jang, K. L. (2001). The heritability of attitudes: A study of twins. *Journal of Personality and Social Psychology, 80*(6), 845–860.

Olson, J.M. i Zanna, M.P. (1993). Attitudes and Attitude Change. *Annual Review of Psychology, 44*, 117-154.

Páez, D., Liu, J., Techio, E., Slawuta, P., Zlobina, A. i Cabecinhas, R. (2008). Remembering World War II and willigness to fight: Sociocultural factors in the social representation of historical warfare across 22 societies. *Journal of Cross Cultural Psychology, 39*(4), 373-401.

Pegram, T. (2010). Diffusion across political systems: The global spread of national human rights institutions. *Human Rights Quarterly, 32*(3), 729–760.

Pennington, D.C.(1997). *Osnove* socijalne *psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Petty, R. E., Wegener, D. T. i Fabrigar, L. R. (1997). Attitudes and Attitude Change. *Annual Review of Psychology, 48*(1), 609-647.

Pinker, S. (2011). T*he Better Angels of our Nature*. New York, NY: Viking.

Puranen, B. (2015). Allegiance eroding: People's dwindling willingness to fight in wars. *Cambridge University Press, 52*(4), 261–281.

Ridley, M. (2011). *The Rational Optimist: How Prosperity Evolves*. New York: Harper-Perennial.

Russett, B. i Oneal, J. R. (2001). Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations *International Relations of the Asia-Pacific. Oxford University Press, 1*(2), 305-309.

Rutkauskas, V. (2018). Factors Affecting Willingness to Fight for One's Own Country: The Case of Baltic States. *Special Operations Journal, 4*(1), 48-62.

Schock, K. (2013). The practice and study of civil resistance. *Journal of Peace Research, 50*(3), 277–290.

Sears, D. O. i Funk, C. L. (1990). The Role of Self-Interest in Social and Political Attitudes. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 1-91.

Smith, M. B., Bruner, J. S., i White, R. W. (1956). *Opinions and personality*. John Wiley & Sons.

Smith, T. W., i Jarkko, L. (1998). *National pride: A cross-national analysis*. *GSS Cross-national Report No. 19*. Chicago: NORC.

Šakić, V., Franc, R. i Ivičić, I. (2006). Psihosocijalna analiza nekih sastavnica socijalnog identiteta građana Istre. U: Manin, M., Dobrovšak, Lj., Črpić, G. i Blagoni, R. (ur.), *Identitet Istre – ishodišta i perspektive* (str. 505-521). Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Šiber, I. (1973). Što su to politički stavovi. *Politička misao, 10*(4), 396-404.

Tajfel, H. (1981.). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tajfel, H., i Turner, J.C. (1986). The social identitiy theory of intergroup behavior. U: S. Worchel i W.G. Austin (ur.), *The psychology od intergroup relations* (str. 7-24), Brewer i Brown, Chicago.

Tesser, A. (1993). The importance of heritability in psychological research: The case of attitudes. *Psychological Review, 100*, 129-142.

Torgler, B. (2003). Why do people go to war? *Defence and Peace Economics, 14*(4), 261-280.

Welzel, C. (2013). *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. New York: Cambridge University Press

WIN/Gallup International Survey. (2015). WIN/Gallup International's global survey shows three in five willing to fight for their country. Preuzeto s https://www.gallup-international.bg/en/33483/win-gallup-internationals-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country/. Pristupljeno 22. travnja 2020.

Zanna, M. P., i Rempel, J. K. (1988). Attitudes: A new look at an old concept. U: Bar-Tal, D. i Kruglanski, A.W. (ur.), *The Social Psychology of Knowledge* (str. 315-334), Cambridge University Press, Cambridge.